

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

חלק ט'

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

תשרי - תשע"ד

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים
בחוכרות יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים ומעשים טובים

לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה**

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז וחדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תגן עלינו

תנצב"ה

חוברת זו מוקדשת להצלחתם ולעילוי נשמתם

מר **אברהם** בן ר' בנימין בייניש הכהן
וזוגתו **חיה רחל שינדל**
בת הרה"ג ר' יצחק צבי **טראוב** שיחיו

לעילוי נשמת

אביו ר' **בנימין בייניש** בן ר' אברהם הכהן ז"ל
חמיו הרה"ג ר' **יצחק צבי גרינברג** זצ"ל
וחמותו מרת **שרה בילא** ע"ה בת ר' אברהם הכהן ז"ל

ולזכות

אימו מרת **שינדל** תחי' בת ר' יוסף הכהן ז"ל

יתברכו משמים בכל מילי דמיטב

זכות הלימוד בספר זה יעמוד להם שיצליחו בכל אשר
יפנו לטובה ולברכה

ושיזכו לרוות נחת מצאצאיהם שיחיו

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' **שמואל** בן ר' צבי **קניבסקי** ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה **ארבוב** ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.ג.צ.ב.ה

הונצחו על ידי

מר אלון ארבוב שיחיו
להצלחתו

תוכן הענינים

10.....פתח דבר

13.....שער הזריזות

35.....שער העצלות

51.....פעילות הארגון

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידיעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, וארחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "ארחות יוסר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת התשיעית, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כברייתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסוליותה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרת הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בביאת המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה
מערכת אורחות המוסר

סדר הלימוד היומי בשיעורים

יום א' ד' תשרי - יום ה' ח' תשרי.....(יום הכיפורים)	שבוע א'
יום א' י"א תשרי - יום ג' י"ג תשרי.....(שבת חוה"מ סוכות)	שבוע ב'
יום א' כ"ה תשרי - יום ה' כ"ט תשרי.....(פרשת בראשית)	שבוע ג'
יום א' כ"ה תשרי - יום ה' כ"ט תשרי.....(פרשת נח)	שבוע ד'

לתשומת לב:

בעקבות ימי חג הסוכות הבעל"ט, מכילה חוברת זו קטעי לימוד יומיים, עבור שלשה עשר שיעורים בלבד, הנפרסים על פני ארבעה שבועות.

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות. (חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם.) החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות. תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

עיונים

ארחות

שער הוריות

צדיקים

שער החמשה-עשר

שער הוריות

הוריות היא ¹מדה גדולה לתורה ולמצוות, וגם לענין ²תקנת העולם הזה, והיא מדת הצדיקים לעבודת הבורא יתברך. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: ⁴זריזין מקדימין למצוות (פסחים ד, א). והנה תראה באברהם אבינו ⁵בענין העקדה, שנאמר: ^(א)וישכם אברהם בבקר וגו' "

משתהים להתחילה ואף ממחרים להשלימה. אולם מהפסוק "וישכם אברהם בבוקר" נוכל ללמוד על מעלה יתירה מזו, שגם כאשר המצוה אינה מזדמנת לידו ממש, כגון בשעה שרגיל לישון בה, או שטרוד בעסקיו, אף על פי כן מפנה עצמו מעיסוקיו, או משכים לקום משנתו ומקדים עצמו לקראת עשיית

ביאורים

1. מדה גדולה לתורה ולמצוות. מעלה גדולה המסייעת לאדם בלימוד התורה ובקיום המצוות.
2. תקנת העולם הזה. היא מועילה לו גם בעניני העולם הזה. כלומר, גם הצרכים הגשמיים מסודרים ומתוקנים לאיש הזריז. ³. והיא מדת הצדיקים לעבודת הבורא יתברך. הצדיקים משתמשים בה כדי להדר בקיום המצוות ולהשיג שלמות בעבודת ה'.
4. זריזין מקדימין למצוות. הזריזים ממחרים לקיים המצוות מיד בהגיע זמנן.
5. בענין העקדה. כאשר נצטוו אברהם אבינו לעקוד את יצחק בנו.

ארחות שער הזריות צדיקים

(בראשית כב, ג), וְאֵף-עַל-פִּי שְׁהִיָּה
קָשָׁה לוֹ לְשַׁחֵט אֶת בְּנוֹ יְחִידוֹ, עֲשֵׂה
רְצוֹן הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה בְּזִרְיוֹת
לְהַשְׁכִּים בְּבִקְרָא. וּמִי שְׁעוֹשֶׂה
מַעֲשָׂיו בְּזִרְיוֹת, בְּזֶה הִכָּחָה גְּדוּלָּה
שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת בּוֹרָאוֹ, כְּעֶבֶד
הָאוֹהֵב אֶת אֱדוֹנָיו וּמְזַרְזוֹ בְּעַצְמוֹ
לְעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ,⁶ כִּי הַזִּרְיוֹת תְּלוּיָה
בְּלֵב הָאָדָם,⁷ כְּשֶׁאָדָם מִפְּנֵה לְבוֹ

המצוה. [ואכן, בזה
יתירה המעלה של
"וריון" מקדימין
למצוות" ממעלה זו של
"מצוה הבאה לידך אל
תחמיצנה"].
מלבד זאת, ישנה סיבה
הגונה ללמוד את מדת
הזריות דוקא מהפסוק:
"וישכם אברהם בבוקר"
האמור בעקידת יצחק.
שכן אין עוד כמו זריותו
של אברהם לעקידת בנו
יצחק, כדי לשמש לנו
דוגמא ומופת עד כמה

נשגבה ונעלית היא זריותו של צדיקים בעבודת בוראם. וכל כך למה? משום
שזריות זו היתה חלק בלתי נפרד מאותו נסיון קשה שנתנסה בו אברהם.
למרות כל הצער והכאב שישנו באופן טבעי לאב ההולך לעקוד את בנו יחידו,
אף על פי כן, מכיון שנצטווה על כך מאת ה' - לא זו בלבד שניאות ואף רצה
לקיים את המצוה באהבה, אלא עוד נחפו לעשותה בזריות מופלאה. לפיכך
ראויה זריות זו ללמוד הימנה ל"זריון" מקדימין למצוות".

ראוי לציין, כי מעלת זריות מעין זו מצינו גם אצל משה רבינו כאשר צויה עליו
ה': "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך" (במדבר לא,
ב) כותב על כך רש"י (ע"פ הספרי): "אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר
עשה בשמחה ולא איחר", וכפי שנאמר מיד בפסוק: "וידבר משה אל העם..."
כי כך דרכם של צדיקים, נטולים המה כל חשבון אישי, וכל מאווים הוא
לעשות רצון ה' בשמחה ובזריות.

ביאורים

6. כי הזריות תלויה בלב האדם. הזריות היא הביטוי החיצוני לעשיית
המצוות מתוך אהבה והתלהטות פנימית (עיין מס"פ פ"ז). 7. כשאדם מפנה
לבו וכו'. כאן מבאר רבינו כיצד יגיע האדם לתכלית הזריות במדרגה הגבוהה.

עיונים ארחות שער הזריות צדיקים

ב. וביטל אהבת בנו
מפני אהבת הבורא
יתברך. אמרו חז"ל
בגמרא (סנהדרין עא.):
"נתיא, בן סורר ומורה
לא היה ולא עתיד
להיות, ולמה נכתב,
דרוש וקבל שכר". כתב
רבינו בחיי: יש לשאול,
מפני מה הוצרכה תורה

מכל⁸ המחשבות האחרות שיש בו,
ותופס מחשבה אחת,¹⁰ ואז הוא
מזדרז, בלי ספק שיצליח. כמו-כן
עשה אברהם, שהסיר מלבו אהבת
בנו¹¹ ואחז רצון בוראו, (ובטל^כ)
אהבת בנו מפני אהבת הבורא

להודיע ולכתוב מה שלא היה, ומה שאין ענינו נוהג בדרך העולם? עוד יש
מקשים, דהנה לכאורה כונת חז"ל "דרוש וקבל שכר" היא לשכר תלמוד תורה.
ותמוה הדבר: וכי לא די בכל התורה כולה כדי לדרוש ולקבל שכר?! הלא גם
אם יחיה אדם אלף שנים, לא יחסר לו מה לדרוש בתורה, אשר היא ארוכה
מארץ מדה ורחבה מני ים!

ומבאר רבינו בחיי, כי אין כונת חז"ל "דרוש וקבל שכר" לשכר תלמוד תורה,
אלא "דרוש" מפרשה זו עד היכן נתבע האדם לאהוב את השי"ת, שלמען אהבת
השי"ת על האדם לסלק מלבו את האהבה המוטבעת בו לבנו, כשהדבר נצרך
לכך. וז"ל: היה זה מחכמת התורה ללמד דעת את העם בגודל חייב אהבת
השם יתברך. שהרי אין לך אהבה חזקה בעולם כאהבת האב והאם לבן, וכיון
שהבן עובר על מצוות השם יתעלה, וזה דרכו כסל לו, חייבין הם שתתגבר
עליהם אהבת השי"ת על אהבת הבן עד שיצטרכו להביא אותו הם בעצמם
לבית דין לסקילה.

וכבר בא הענין הזה בחיוב גדול האהבה להשי"ת מפורש בתורה בענין
העקידה, כי אברהם עם היות אהבתו ליצחק עזה וחזקה כבן שבא אליו אחר

ביאורים

8. המחשבות האחרות שיש בו. המדות הרעות, הרצונות והתכונות
המפריעות אותו מעבודת ה' ומקיום מצוותיו, כגון עצלות, אנוכיות, ותאוות
גשמיות. 9. ותופס מחשבה אחת. שם לעצמו מטרה אחת נעלה ומתרכז בה.
10. אז הוא מזדרז בלי ספק. (כ"ה בכת"י). ממילא קל לו להזדרז ולעשות את
המצוה בשלימות. 11. ואחז. ותפס.

אֲרָחוֹת שְׁעַר הַחַיּוֹת צְדִיקִים

עֵינִים

יִתְבָּרַךְ, וְעַל-כֵּן נִזְדָּרְוּ לְהַשְׁכִּים, כִּי
הָיְתָה דַעְתּוֹ קְשִׁוּרָה בְּאַהֲבַת הַבּוֹרָא
יִתְבָּרַךְ בְּחֶשֶׁק גְּדוֹל, עַל-כֵּן נִשְׁבַּע
לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא ¹²לְזַכֵּר
הַעֲקָדָה, כִּי יֵשׁ בֶּן-אָדָם הַעוֹשֶׂה
עֲבוֹר אוֹהֲבוֹ דָּבָר קָשָׁה לוֹ מְאֹד
¹³וְלִבּוֹ נֹקֵפוֹ לַעֲשׂוֹת, אֲבָל אֲבָרָהָם
וַיִּצְחָק ¹⁴שְׁנֵיהֶם עָשׂוּ מַחְפֵּץ לָבָם,
כִּי מִדְּרַגַּת הָאַהֲבָה הָיְתָה גְּדוֹלָה

ר"ש מורי שיחיה. עכ"ד.

בִּיאורִים

12. לזכור. לזרעו מעשה העקדה (כ"ה בכת"י). כמו שנאמר (בראשית
כב, טז-יז) "ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה
ולא חשכת את בנך את יחידך, כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך"
וגו'. ופירש רש"י: "ברך אברכך" - אחת לאב (-לאברהם) ואחת לבן
(-ליצחק), "והרבה ארבה" - אחת לאב ואחת לבן. 13. ולבו נוקפו לעשות.
כלומר, אינו עושה זאת מתוך רצון מושלם. 14. שניהם עשו מחפץ
לבם. ברצון שלם, כמו שנאמר על אברהם ויצחק בעת שהלכו לעקדה:
"וילכו שניהם יחדיו" (בראשית כב, ו). ופירש רש"י: השוה הכתוב זה לזה,
שהלכו כאחד ולא היה הבדל ביניהם, ללמד כי אף אברהם - שהיה
יודע שהולך לשחוט את בנו - היה הולך ברצון ושמחה, כמו יצחק שלא
היה מרגיש בדבר (- שעדיין לא ידע כלל שהוא עתיד לעלות לקרבן).
ולאחר שהבין יצחק שהוא הולך להשחט, חזר הכתוב ואמר: "וילכו
שניהם יחדיו" (שם, ח). כלומר, יחד בלב שוה לעשות רצונו של מקום. (רש"י
שם).

עֵינִים

אֲרָחוֹת שְׁעַר הַחַיּוֹת

צְדִיקִים

מְאֹד בָּלָבָם, ¹⁵וּשְׁנֵיהֶם נִתְדַבְּקוּ עִם
הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בִּידֵיעָתָם, ¹⁶עַד
שְׁנַתִּיחָדוֹ בִּיחוד גְּדוֹל, ¹⁷כִּי כָל
כּוֹנֵנָתָם הָיְתָה ¹⁸לְפָרְסָם יְחוד הַבּוֹרָא
יִתְבָּרַךְ בְּעוֹלָם ¹⁹וְלִישָׁר בְּנֵי-אָדָם
לְאַהֲבָתוֹ, ²⁰וּבַעֲת שֶׁעָשׂוּ בְּאַהֲבָה
עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְעַלָּה וּמִצְוֹתָיו,
²¹נִתְבַּטְּל כַּח גּוֹפֶם וְנִתְדַבְּקָה

ג. נתבטל כח גופם. בפרשת העקדה נאמר: "וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו" (בראשית כב, י). כתב על כך בספר 'אפריון' (מבעל קיצור שו"ע): שמעתי בשם הגאון הקדוש מהר"א מלובלין זצ"ל שאמר לפרש הא דכתיב "וישלח אברהם את ידו" דמשמע שהיה

צריך איזה כח והתפעלות לקחת את המאכלת (פירוש, שהיה צריך להתאמץ לשלוח את ידו מה שלא מוזכר בשאר הפעולות שעשה כגון ויבקע עצי עולה, ויבן את המזבח ויערוך את העצים וכו'). והוא, כי הצדיקים הקדושים אשר אך מצוות השם ית"ש עשו באיבריהם, הנה איבריהם מתקדשין כל כך עד אשר אינם מסוגלים לעשות רק מצוות ה' ית"ש ולא זולתו. והנה לשחוט את יצחק באמת לא היתה מצוה כלל וכמו שהביא רש"י מן המדרש "לא אמרתי לך שחטוהו אלא העלوهו, אסקתיה - אחתיה", רק אברהם טעה וקסבר לשחטוהו. ולכן כאשר רצה לקחת בידו את המאכלת הוצרך להתאמצות לשלוח את ידו בכוח, וזהו "וישלח אברהם את ידו" וכו', ודפח"ח. עכ"ל.

בִּיאורִים

15. ושניהם נתדבקו עם השם בידיעתם. שניהם - בשכלם ובמחשבתם - היו בדבקות גדולה עם השי"ת. 16. עד שנתאחדו (בכת"י: שנתאחדו) ביחוד גדול. דעתם ורצונם היו אחד עם רצון ה', ויחדו את לבם אך ורק לעשיית רצונו יתברך ללא שום פקפוק. 17. כי כל כוננתם. בכל עבודתם בחייהם. 18. לפרסם יחוד הבורא. שהוא יחיד בעולם ואין עוד מלבדו. 19. ולישר בני אדם לאהבתו. לנתב ולכוון את מדת האהבה - הנמצאת אצל כל אדם ואדם - לאהבה הנכונה שהיא אהבת ה' יתברך. 20. ובעת שעשו כאהבה. בכת"י הגירסא: ובעת שעשו האבות עבודת ה' יתעלה ומצוותיו. 21. נתבטל כח

ארחות שער הזריות צדיקים עיונים

דעתם באהבת הבורא יתברך ויצר עולם, ^(ה) **לכן עשו שניהם בזריות.**

ואתה צריך לדעת, כי מדת הזריות²² היא תחלה לכל המדות, כי אין האדם יכול להיות

ד. לכן עשו שניהם זריות. מובא במדרש רבה (בראשית נו, א): "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו" (בראשית כב, ד), כתיב (הושע ו, ב) "יחיינו מיומיום ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו". עכ"ד. וביאר הגר"א

זצ"ל כוונת המדרש, כי הנגה אמרו חז"ל (חולין קמב). "שכר מצוות בהאי עלמא ליכא". והטעם, אחרי כי המצוה היא ענין רוחני, אין העולם ומלואו כדאי לשלם אפילו שכר מצוה אחת, וכמו שאמרו חז"ל (אבות ד, יז) "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה", אם-כן היאך אנו ניזונים בזכות המצוות שעשו אבותינו?

אבל הענין כך הוא, כי באמת המצוה עצמה אין לה תשלומים בעולם הזה, אבל הזריות וההידור וכיצא בו במצוות אבותינו, הם הזכות שאנו אוכלים. והנה התורה הקדושה סיפרה לנו מקודם מכל ההכנות והזריות שעשה אברהם אבינו ע"ה לקיים מצות העקידה, השכים בבוקר, חבש בעצמו את חמורו, ובקע עצי עולה וכו', להודיענו כי מכל זאת אנחנו אוכלים בעולם הזה. אבל עיקר המצוה שעשה אברהם אבינו ע"ה ביום השלישי, נשארה לנו לעתיד לבוא.

זהו שהמליצו על זה חז"ל את הכתוב "יחיינו מיומיום", רצה לומר, כל מה

ביאורים

גופם. נתבטל כח הגשמיות שבגופם, שלא היה להם שום רצון גשמי ואישי אלא אך ורק לעשות רצונו יתברך. **22.** היא תחילה לכל המדות. כי כדי להשיג את כל המעלות צריך לקנות תחילה את מדת הזריות, כי הזריות מובילה לשאר המדות הטובות והמעלות הגדולות, כדברי רבי פנחס בן יאיר (המזכר בהמשך). ועוד, שעי' זריות יוכל האדם להפסיק לקיים יותר ויותר מצוות ולימוד תורה, שהרי כל אדם מוכרח להפסיק מידי פעם מלימודו ולהתעסק בצרכי גופו, אבל ככל שידורו וימרח לחזור ללימודו, כך יפסיק יותר.

עיונים

שאנו אוכלים בחיינו הוא ממה שעשה אברהם אבינו ע"ה ביומיום, דהיינו בשני ימים הראשונים, הוא הזריות וההידור כנז"ל, אבל ביום השלישי, כלומר, במה שעשה ביום השלישי, דהוא עיקר מצות העקידה, על ידי זה יקימנו לעתיד לבא ונחיה לפניו.

ארחות שער הזריות צדיקים עיונים

תדיר על הספר, כי צריך לאכל ולישן ולעשות צרכיו, לכן צריך זריות וזרירות לחזר לספרו וללמוד. ואל יחשב: עוד היום גדול והשנה גדולה, כי על זה אמרו חכמינו זכרונם לברכה: אל תאמר²³ לכשאפנה אשנה,²⁴ שמא לא תפנה (אבות פ"ב מ"ד). גם אל יאמר אדם:²⁵ עת ערב הוא כבר, אם אֵלך

ללמוד - אצטרף לעמוד מיד להתפלל, כי טובה שעה אחת ללמוד, ואפלו דבור אחד,²⁶ מכל דבר שבעולם, ועל

ביאורים

23. לכשאפנה אשנה. כשאתפנה מעסקי וטרדותי, אשב ואלמד תורה. **24.** שמא לא תפנה. כי יתכן מאד שגם מאוחר יותר לא תצליח לפנות לך זמן כדי ללמוד, שכן טרדות העולם אינן פוסקות, ונמצאת בטל מדברי תורה כל ימי חייך. **25.** עת ערב הוא כבר. הגיע כבר הערב, וזמן תפילת ערבית קרב ובא, ואם אתחיל כעת ללמוד, יהיה זה לזמן קצר כיון שאצטרך להפסיק לתפלה בהגיע זמנה. **26.** מכל דבר שבעולם. על התורה נאמר (משלי ג, טו): "יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה", כל חפצי עולם הזה [חפצין] - כולל כל עושר העולם הזה והנאותיו] לא ישוו לדבר [ללימוד דבר] אחד שבתורה, [שתלמוד תורה אפילו בשיעור הקטן ביותר שיהיה יותר מכל חפצין]. עוד כתוב (שם ח, יא): "וכל חפצים לא ישוו בה" שאפילו חפצי שמים שהם המצוות - לא ישוו לדבר אחד שבתורה [שתלמוד תורה אפילו בשיעור הקטן ביותר שיהיה יותר מקיום כל מצוות התורה, שכן ת"ת עדיף מקיום המצוות ודוחה אותן, אם אפשר לעשותן ע"י אחרים] (מו"ק ט:).

ארחות שער הזריות צדיקים

עיונים

זֶה נֶאֱמַר: ²⁷"מִסִּיר אֲזֵנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה, ²⁸גַּם תִּפְלְתוּ תוֹעֵבָה" (משלי כח, ט). וְכֵן כְּתוּב: ²⁹"טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלֹפֵי זָהָב וְכֶסֶף" (תהלים קיט, עב), וְכֵן נֶאֱמַר: ^(ה)"כִּי טוֹב יוֹם פְּתִיחַת מַאֲלָךְ" (שם פד, יא) - אָמַר הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא: טוֹב לִי יוֹם אֶחָד שְׂאֵתָה עוֹסֵק בְּתוֹרָה, מֵאֲלָף

ה. כי טוב יום אחד בחצריך. רש"י בפרשו על תהלים כתב: "כי טוב יום אחד בחצריך, ולמחר ימות, מלחיות אלף שנים במקום אחר". ויש לבאר שכונת דוד המלך על כל אדם ואדם, שטוב לו יום אחד בעסק התורה ולמחר ימות, מאשר לחיות אלף שנים במקום אחר בלא עסק התורה. וכמו

שכתב בספר יסודי הדעת (עמוד קפד) על דברי רש"י אלו ח"ל: כמה גדול ויקר וחשוב יום אחד להיות בבית ה' בעסק התורה והיראה, אשר כדאי לחיות רק יום אחד בעולם ולהיות עוסק בתורה ולמחר ימות, מלחיות אלף שנים במקום אחר, ואפילו לא חיים של חטא ועון כי אם לחיות חיים פשוטים כחיי אנשי רוב העולם, גם עם מעשים טובים, אבל בלי עסק התורה - הנה יום אחד להיות בבית ה' עם עסק התורה הוא יקר וחשוב יותר מלחיות אלף שנים במקום אחר. והנה לכמה יגיעו ערך שנותינו אם נהיה בבית ה' בעסק התורה לא יום אחד כי אם הרבה ימים וגם שנים? לכמה יגיעו מספר שנותינו? [לפי החשבון שיום אחד שקול יותר מאלף שנות חיים!] דברי רש"י אלו ראויים להיות מפורסמים בעולם לפני כל יודעי תורתנו הקדושה, ונדע להעריך כמה יפסיד מי שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק, כמה אלפי שנים מפסיד זה. עכ"ל.

ביאורים

27. מסיר אזנו משמוע תורה. אפילו לזמן קצר. 28. גם תפלתו תועבה. במקרה דנן הסיבה היא כיון שנמנע מלימוד תורה מחמת התפילה, ומאחר והתורה חשובה יותר מן התפילה, נמצא שתפילתו היא זו שהרחיקה אותו מהבורא, לכן הקב"ה מרחיק את תפילתו במדה כנגד מדה (עלי אורח). 29. טוב לי תורת פיך. פירוש, אפילו דיבור אחד בתורה.

ארחות

שער הזריות

צדיקים

עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על-גבי המזבח (שבת ל, א).

אָמַר רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יֵאִיר: ³⁰זְהִירוֹת מְבִיאָה לִידִי ³¹זְרִיזוֹת, וְזִרְיָנוֹת מְבִיאָה לִידִי ³²נְקִיּוֹת, וְנְקִיּוֹת מְבִיאָה לִידִי ³³טְהָרָה, וְטְהָרָה מְבִיאָה לִידִי ³⁴פְּרִישוֹת, וּפְרִישוֹת מְבִיאָה לִידִי ³⁵קְדוּשָׁה, וְקְדוּשָׁה מְבִיאָה לִידִי ³⁶עֲנוּהַ, וְעֲנוּהַ מְבִיאָה לִידִי ³⁷יְרֵאת-חַטָּא, וְיְרֵאת-חַטָּא

ביאורים

30. זהירות. מלהכשל בעבירה המזדמנת לפניו. 31. זריזות. היא שמירה מדברים העלולים להביא לידי כך שתזדמן עבירה לידו של אדם (רש"י ע"ז כ:). זאת לעומת "זהירות", שהיא המניעה מכשולו כשכבר נזדמנה עבירה לידו (הנ"ל עפ"י חולין קז:). 32. נקיות. שהאדם נקי לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא. ולא רק מדבר המקובל על הכל שיש בו חטא, אלא גם מ"הוראת-היתר" מוטעית, אשר הלב מתפתה בו מפני היותו נגוע קצת מן התאוה, כי לא טוהר ממנה מכל וכל. (מס"י פ"י). 33. טהרה. תקון הלב והמחשבות, שיהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה ולא על צד החטא והתאוה, שגם באותו המעט שלוקח מן העולם הזה לא יכוון אל ההנאה והתאוה. וכן במעשים הטובים שעושה תהיה כוונתו לשם שמים (מס"י פט"ז). 34. פרישות. שנמנע האדם אף מדברים המותרים, כדי להחמיר על עצמו (רש"י שם). 35. קדישה. היא היות כל מציאות האדם בעולם וכל מעשיו - אפילו מעשים גשמיים של צרכי הגוף - עניני קדושה של התדבקות בה'. ובאמת אין השגת מעלה זו ביכלתו של האדם, אלא שאם משתדל האדם להשיגה עד כמה שידו מגעת, יעזרוהו ה' וישלימה לו במתנה (מס"י פכ"ו). 36. ענוה. שלא יהיה האדם מחשיב את עצמו משום טעם שיהיה (מס"י פכ"ב). 37. יראת חטא. היא דרגה גבוהה של יראה, שאינו ירא מהעונש על חטא אלא ירא מרוממות ה' וחושש שיפגום בכבודו על ידי חטא (מס"י פכ"ד ופי"ט).

ארחות

שער הזריות

צדיקים

עיונים

מביאה לידי³⁸ חסידות, וחסידות היא תכשיט לכל המצוות. מביאה לידי³⁹ רוח הקדש, ורוח הקדש מביאה לידי⁴⁰ תחית המתים,⁴¹ ותחית-המתים בא על ידי אליהו הנביא זכור לטוב במהרה בימינו. (ע"ז כ, ב שהש"ר פ"א ט: ירושלמי שקלים פ"ג ה"ה). בוא וראה כמה גדול פת החריות, שמביאה לידי דברים הללו, לכן יהא אדם זהיר וזריז לכל המצוות,⁴² ולרוץ אל בית-הספר להשכים ולהעריב.⁽¹⁾ מדת החריות היא⁴³ תכשיט לכל המצוות, והיא מתקנת בלן.⁴⁴

ועתה יש לך לזכר דברים הנהגים תמיד בנבי-אדם

ביאורים

38. חסידות. הנהגה לפני משורת הדין. 39. רוח הקדש. שכינה שורה על האדם (רש"י). "רוח הקדש" בדרך כלל הינה השראה אלהית המכוונת את האדם במעשיו או המקנה לו ידיעה בדרך שהיא למעלה מהשגת אנוש (ראה רמב"ן שמות כח, ל). 40. תחיית המתים. על ידי רוח הקדש השורה עליו, יגיע האדם לידי כך שהוא בכוח להחיות מתים, כפי שעשו הנביאים אליהו (מלכים-א פרק יז) ואלישע (מלכים-ב פרק ד). בהיות ה' מקור החיים, הרי שאדם הדבוק בו דבקות גמורה יוכל למשוך ממנו את השפעת החיים עצמה (מס"י פכ"ו). 41. ותחית המתים בא וכו'. בכת"י הגירסא: "תחית המתים מביאה לידי אליהו הנביא זכור לטוב". 42. ולרוץ אל בית הספר. בכת"י הגירסא: "ולרוץ אל הספר ללמוד, להשכים ולהעריב". 43. תכשיט. קישוט. החריות מקשטת את המצוות ומוסיפה להן נוי. 44. והיא מתקנת כולן. כל מעשה שנעשה בזריות הוא מתוקן ומושלם יותר. 45. בני אדם. בכת"י

עיונים

ארחות

שער הזריות

צדיקים

להתעצל בהם. כגון אם צריך אתה לראות⁴⁶ שום דבר בספר, השתדל לחפש הענין שתתפין, ותהיה זריז⁴⁸ לילך ולשאל ממי שידע הדבר. אם יבוא עני לביתך לבקש לחם, אל תאמר: לא אוכל לילך ולהביא לחם, אך תלך בזריות להביא. אם תבוא לטל דרך ויש לך⁴⁹ מים מועטים

שנים הם, אחד - אחד התחלת המעשה, ואחד אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה (שלא ישהה את עשייתה), אלא בהגיע זמנה (הקבוע בהלכה, כגון קריאת-שמע או תפילה וכדומה) או בהודמנה לפניו (כגון אם ראה אדם הזקוק לעזרה או אם נתבע לתת צדקה וכדומה) או בעלותה במחשבתו (כגון להיטיב

עם אדם או לרכוש חפץ מהודר של מצוה וכדומה), ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכתנו (שהמצוה תבטל ע"י הנהגה זו), אשר הנה כל רגע שמתחדש, יוכל להתחדש איזה עיכוב למעשה הטוב...

אך החריות אחר התחלת המעשה הוא, שכיון שאחז במצוה ימהר להשלים אותה... וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות, אשר לא יתנו הפסק זמן לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה. ותראה שהאדם אשר תלתה נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשית מצוותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט עד אם כלה הדבר להשלמו.

ביאורים

הגירסא: "ודרך בני אדם". 46. שום דבר בספר. כגון לבדוק הלכה או ידיעה כלשהי שאינה ברורה לו דיה. 47. השתדל לחפש וכו'. בכת"י הגירסא: "תהא זריז להביא הספר וגם תהא זריז לחפש" וכו'. כלומר, שידורו גם להביא את הספר מיד, וגם לעיין בו מיד ולבדוק ללא שיהיו את הענין הנצרך. 48. לילך ולשאל. אם צריך לשאול מאדם שידע. 49. מים מועטים. פחות מכדי שיעור

ארחות

שער הזריות

צדיקים

⁵⁰ או מאוסים, או אם הכלי אינו כשר כל-כך, כגון שיש בו סדק, ואתה רעב לאכל - אל תביאך תאותך להקל בנטילה, אלא הזדרז להביא מים וכלי הראוי לנטילה. וצריך זריות ביותר שלא ישהה נקביו גדולים וקטנים אפלו רגע אחד, שלא יעבר על "לא תשקצו" (ויקרא כ, כה; מכות טז, כ). גם המשהה נקביו, מביא עליו חלאים גדולים. וצריך זריות וזריות לשמר עצמו בנקיות, שיהיו בגדיו נקיים וגופו נקי, לרחוץ פי-טבעת אחר ששעה צרכיו, דאי אפשר להתקנח יפה בלי מים. גם צריך זריות לעושה צרכיו בלילה ⁵² ליד מטתו, אם רוצה לשנות מים - ⁵³ לקום ויטל ידיו, ⁵⁴ וילך למקום נקי ויברך על המים תחלה וסוף. אם הוא על מטתו ושומע קול רעם או רוחה ברכים, ⁵⁵ שיעמד ויטל ידיו ויברך. ⁵⁶ גם צריך ⁵⁷ לקום ממטתו ⁵⁸ ולהעביר תנומה מעפעפיו ולהשכים ללמוד תורה.

ביאורים

נטילה. ⁵⁰. או מאוסים. הפסולים לנטילת ידים. ⁵¹. שיש בו סדק. עיין משנה ברורה סי' קנט סקי"א ובביאור הלכה שם. ⁵². ליד מטתו. בכת"י הגירסא: "על מטתו, שיקום ויטול ידיו וילך במקום נקי לברך" אשר יצר". אם רוצה לשתות מים". ⁵³. יקום ויטול ידיו. עיין משנה ברורה סימן ס"ב סק"ח. ⁵⁴. וילך למקום נקי. שיתרחק מהכלי שעשה בו צרכיו. ⁵⁵. שיעמוד. שיקום ממטתו. ⁵⁶. גם צריך. זריות. ⁵⁷. לקום ממטתו. בבוקר. ⁵⁸. ולהעביר תנומה מעפעפיו. להעביר נמנום השינה מעל שמורות עיניו.

עיונים

ארחות

שער הזריות

צדיקים

⁵⁹ וצריך זריות לפרוש ממעשיו הגרועים כגון הקנאה והשנאה. כתב הרמב"ם (תשובה ז, א): "ואל תאמר שאין התשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה. כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מהן, מן הכעס ומן האביבה ומן הקנאה ומן התחרות ומן ההתול ומן רדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות ומכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור

בתשובה. ואלו העוונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו - קשה הוא לפרוש. וכן הוא אומר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו". עוד כתב הרמב"ם (שם ד, ה) שיש "חמשה דברים העושה אותן ימשך אחריהן תמיד והן קשים לפרוש מהן, לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן, והן כולן דעות רעות עד מאד, ואלו הן: רכילות ולשון הרע ובעל חימה ובעל מחשבה רעה..."

ביאורים

⁵⁹. וצריך זריות לפרוש וכו'. כלומר, שלא ידחה את תיקון מעשיו הרעים ומדותיו הגרועות לזמנים אחרים, אלא יודרז תיכף לתקן עצמו. ⁶⁰. ממעשיו הגרועים. בכת"י הגירסא: "ממחשבותיו הגרועות". היינו ממדותיו הפחותות והשליליות. ⁶¹. ביותר מאד. כי הזריות לסלק מחשבות רעות ולפרוש ממעשים רעים קשה יותר מאשר הזריות לעשיית מעשים טובים. ⁶². להיות לבו זך. נקי מכל תרעומת וכעס כלפי הנהגת ה' עמו.

ארחות שער הזריות צדיקים עיונים

וּתְבָרַךְ בְּדִינֵנוּ וּמִשְׁפָּטֵינוּ⁶³ וְלִקְבֹּל
מֵאֲהָבָה, וְלִהְיוֹתָבֶק בְּתוֹרָה וּבִתְפִלָּה
וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים, וְלִהְיוֹתָחֶזֶק בְּכָל
בְּנֵיתוֹ לֹאֵל עֲלִיּוֹן.

בְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: יִבְדֹּק אָדָם פְּעָמָיו
(ח) אִיזוֹה עֲבָרָה הוּא רָגִיל בָּהּ,
וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת גְּדֵרִים לְהִזְהַר
וְלִהְיוֹת מֵאֲוֵתָה עֲבָרָה. גַּם יִבְדֹּק
עַצְמוֹ בְּאִיזוֹה מִצְוָה הוּא מִתְרַפֵּה.
⁶⁴ בְּגוֹן אָדָם בְּטָלָן - יִבִּין מִתְחַלֵּה
שֶׁהַבְּטוּל בָּאָה מִדְּבָרִים בְּטָלִים.

ח. איזה עברה הוא רגיל בה. כתב הגר"א (יונה ד, ג), שאם ירצה האדם לידע באלו עוונות פגם בגלגול הקודם ומה עליו לתקן בגלגול זה שבשביל זה ירד לעולם שוב, יבדוק בשני סימנים: א' במה שנכשל בגלגול זה הרבה פעמים. ב' באיזה עבירה נפשו חשקה לו מאוד, וזה לפי שהורגלה מקודם ונעשה טבע ולכן יש בני אדם שחושקין בעבירה אחת יותר וזה בעבירה אחת יותר.

[כִּי] מִי שְׁקוּבַע עַצְמוֹ לְדְבָרִים בְּטָלִים הוּא מְבַטֵּל מִתּוֹרָה
וּמִתְפִלָּה וּמִכָּל טוֹבָה, ⁶⁷ וַיִּסְתַּלַּק מִן הָאֲנָשִׁים הַמְרַבִּים
דְּבָרִים בְּטָלִים, ⁶⁸ וְלֹא יִתְחַבֵּר עִמָּהֶם, בָּזָה יֵשׁ לוֹ רְפוּאָה

ביאורים

63. ולקבל מאהבה. את הצער והיסורים האים עליו. 64. כגון וכו'. בכת"י הגירסא: "יבין תחילה מה גרם לו שהוא רפוי בה, כגון..." כלומר, עליו להודות לזהות מהי הסיבה שהוא מתרפה באותה מצוה ואותה צריך לתקן. 65. בטלן. בטל מדברי תורה. 66. מורברים בטלים. מתוך שמרבה לדבר עם אחרים דברים בטלים. 67. ויסתלק וכו'. כלומר, לא רק שלא ילך להשתתף בחברתם, אלא גם אם הם באו אליו יסתלק מהם. 68. ולא יתחבר עמהם. אף לצורך ענינים אחרים, כי מתוך כך ימשך אליהם גם לדבר דברים בטלים.

ארחות שער הזריות צדיקים עיונים

ט. הוי גולה למקום תורה. נקט התנא לשון 'גלות', לומר שאף אם קשה עליו לעזוב את ביתו וכל חפציו וללכת ממקומו, כמי שמגלים אותו בעל כרחו ממש, מכל מקום ידע שיעקר ה'בית' וחלק ה' הוא ד' אמות של הלכה, כמו שאמרו (ברכות ח.), מיום שחרב המקדש אין לו להקב"ה בעולמו

ארחות שער הזריות צדיקים עיונים

לְמַחְלָתוֹ. וְכֵן יַעֲשֶׂה לְכָל הַמְדוּת
הַגְּרוּעוֹת, יִבִּין מִתְחַלֵּה⁶⁹ עַל הַיְסוּד
הַגְּרוּעַ, וַיִּהְרַס אוֹתוֹ, וַיִּסִּיר מֵעֵינָיו
הַחֲשֵׁךְ הַמְחַשִּׁיף אוֹר נִפְשׁוֹ. וְלִכְל
זֶה צָרִיךְ זְרִיזוֹת לְסִלְקָם, כִּי אִם
יִתְעַצֵּל⁷⁰ לַעֲקֹר וּלְשַׁרֵּשׁ הַמְדוּת, אִזּוֹ
יַעֲשֶׂה בְּלָבוֹ⁷¹ עֵנָף עַד שֶׁלֹּא יוּכַל
לְקַצֵּצָן.

וַיִּהְיֶה זְרִיז לְבַקֵּשׁ שְׁלוֹם וְלִרְדֹּף אַחֲרָיו, שְׁנֵאמַר: "בִּקֵּשׁ
שְׁלוֹם וְרַדְּפֵהוּ" (תהלים לה, טו). וַיִּהְיֶה זְרִיז לְבַקֵּשׁ
יְדִיעַת הַתּוֹרָה וַיְדִיעַת הַבּוֹרָא וּתְבָרַךְ, דְּכַתִּיב: "וַיְנַדְּעָה
נְרַדְּפָה לְרַעַת אֶת ה'" (הושע ו, ג). וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים:
⁷² הַיּוֹי גּוֹלָה לְמָקוֹם תּוֹרָה (אבות פ"ד מ"ד). וַיִּהְיֶה זְרִיז⁷³
לְבַקֵּשׁ צְדָקָה, דְּכַתִּיב: "צֶדֶק צְדָק תִּרְדֹּף" (דברים טז, כ).

ביאורים

69. על היסוד הגרוע. כלומר, יתבונן מהו השורש והסיבה המביאים אותו לידי רע. 70. לעקור ולשרש המדות. לעקור המדות הרעות מן השורש בהיותן עדיין בבחינת שרשים בלבד. (עלי אורח). 71. ענף וכו'. כלומר, יכו שורשים עמוקים בלב, וייעשו כענף גדול עד שלא יוכל לקצצן ולשרשן באמצעים הרגילים, כי הן הופכות לטבע שני (שם). 72. הוי גולה למקום תורה. אם אין תלמידי חכמים במקומך, צריך אתה לגלות למקום שיש בו רב או תלמידי חכמים. 73. לבקש צדקה. לבקש את האמת והצדק. 74. צדק צדק

ארחות שער הזריות צדיקים

וּכְתִיב: "שָׁמְעוּ אֵלַי ⁷⁵רִדְפִי צֶדֶק מִבְּקָשִׁי ה'" (ישעיה נא, א). וְצִרִיךְ זְרִיזוֹת לִכְתֹּב סְפָרִים אֲשֶׁר הוּא צִרִיךְ לְלַמֵּד מֵהֶם. אוֹ כְּשִׁירָאָה אוֹ כְּשִׁישְׁמַע דְּבַר חֲדוּשׁ, יִהְיֶה זְרִיז לִכְתָּבוֹ, וְלֹא יִמְתִּין עַד שִׁישְׁפַּח מִלְּבוֹ.

אָמַר רַבִּי יְהוֹנָדָה בֶּן תִּימָא: הָיוּ ⁷⁷עֵי כַנָּמֶר ⁷⁸וְקָל כַּנְשָׁה, ⁷⁹רֵין כַּנְכִי ⁸⁰וְגִבּוֹר כְּאָרִי, לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיךָ שְׂבֻשְׁמִים (אבות פ"ה

אלא ד' אמות של הלכה בלבד. (רבינו יוסף בן שושן). וב'רוח חיים' כתב רמז לענין הגלות מהכתוב (דברים לג, ט-י) 'האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר' וגו' 'ורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל', וכן מהכתוב (תהלים כז, י) 'כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני', כלומר שכשאדם עוזב את אביו ואמו ואת משפחתו בכדי להיות במקום תורה, זוכה שה' יאספהו ויקרבהו לעבודתו.

מ"כ). רֵאָה אִיךָ הַזְהִירוּ לַעֲשׂוֹת עֲצָמוֹ קָל וְגִבּוֹר עַל

ביאורים

תרדוף. לדון אצל בית דין המופלג בחכמה, ו'לרדוף' ולבקש אחריהם אף למקום רחוק. ⁷⁵רודפי צדק מבקשי ה'. העושים צדק עם זולתם ומבקשים להימנות במעשיהם למעשי ה'. ⁷⁶לכתוב ספרים. להעתיק לעצמו ספרים כדי שיוכל ללמוד בהם. ⁷⁷עץ כנמר. שיהיה לו עזות ואומץ לעשות רצון הבורא - שלא יבוש ולא יתפעל מאף אחד כשכא לעשות מעשה טוב. ⁷⁸קל כנשר. רש"י פירש, שיהיה קל כנשר לרוץ מהרה ללא עצלות ובלא להתעייף, לעשות רצון אביו שבשמים. וכן מפרש המאירי שמזהיר בזה על הזריות. ⁷⁹רין כנכי. גם זה ענין של זריות. והכל הוא ענין אחד, אלא שכפל התנא במילות שונות (המאירי). ⁸⁰גביר כארי. לכבוש את יצרן מן העבירות. (רע"ב). ורש"י פירש, שיהיה בעל זרוע לעסוק בכל כחו בתורה ובמצוות.

עיונים ארחות שער הזריות צדיקים

י. חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצוותיך. בספר 'אהל יעקב' (הביאו בספר 'אורחות ישר') פירש פסוק זה כך: יש זריז שמחיש צעדיו וממהר לקיים את המצוה מיד, ויש אשר מתעצל ודוחה את עשיית המצוה כל עוד יש שרות, אולם כשמגיע הרגע האחרון אזי ממדרז הוא ורץ לקיים את המצוה. הוא שאמר דוד: "חשתי" - בזריות לקיים המצוה, אך לא מפני שהתמהמהתי תחילה...

השלוש ⁸⁴שְׁאָמַר: "שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ" (שמות לב, כז); וּבְפִינָחָם נֹאמַר בּוֹ: "וַיֵּרָא פִּינָחָם וְגו'" ⁸⁵וַיִּקַּח רַמַּח בִּידוֹ" (במדבר כה, ז). לִכֵּן הִזְהִיר בְּעֲצָמָהּ לִהְיוֹת זְרִיז מֵאִד ⁸⁶לְהִפָּרֵד מִחֻבֵּרַת רָשָׁעִים, שֶׁלֹּא לִהְיוֹת בְּעֲצָתָם

ביאורים

המצוות. וכן אמר דוד: ⁸¹"חשתי" וְלֹא הִתְמַהְמַהְתִּי לְשֹׁמֵר מִצְוֹתֶיךָ" (תהלים קיט, ט). וכן דרשו רבותינו זכרונם לברכה: "ושמרתם את המצוות" (שמות יב, יז) - אֵל תִּקְרִי "מצות" אֵלָּא "מצות". אִם תִּבּוֹא מִצְוָה לִידֶךָ, ⁸²אֵל תִּחְמִיצְנָהּ, אֵלָּא עֲשֵׂה אוֹתָהּ מִיד. (מכילתא שם).

וְצִרִיךְ מֵאִד קְלוֹת זְרִיזוֹת וְגִבּוֹרָה לְהִלָּחֵם נֶגֶד הָרָשָׁעִים, לִהְיוֹת ⁸³אֲבִיר לֵב כְּמוֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלֵינוּ

השלוש ⁸⁴שְׁאָמַר: "שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ" (שמות לב, כז); וּבְפִינָחָם נֹאמַר בּוֹ: "וַיֵּרָא פִּינָחָם וְגו'" ⁸⁵וַיִּקַּח רַמַּח בִּידוֹ" (במדבר כה, ז). לִכֵּן הִזְהִיר בְּעֲצָמָהּ לִהְיוֹת זְרִיז מֵאִד ⁸⁶לְהִפָּרֵד מִחֻבֵּרַת רָשָׁעִים, שֶׁלֹּא לִהְיוֹת בְּעֲצָתָם

81. חשתי וגו'. מהרתי ולא התעכבתי מלקיים את מצוותיך. ⁸²אל תחמיצנה. אל תעכב את המצוה מלקיימה כדרך שאין מחמיצין את המצות אלא אופים אותן מיד קודם שיחמיצו. ⁸³אביר לב. אמיץ לב. ⁸⁴שאמר. לשבט לוי שלא חטאו בעגל. ⁸⁵ויקח רמח בידו. לקח חרב בידו, נכנס לאהל שבו היה זמרי חוטא עם המדינית ודקר את שניהם, כמו שאמר חכמים 'הבועל ארמית, קנאים פוגעים בו'. ⁸⁶להפרד. כלומר, אם אין בכוחותיך

ארחות שער הזריות צדיקים

עיונים

וּבְהִסְפָּמָתָם. וְעַל כָּל צָרִיף זְרִיזוֹת
לְעִשּׂוֹת תְּשׁוּבָה.⁸⁷ יִחִישׁ וְלֹא יֵאָחֵר
בְּדַרְכֵי תְשׁוּבָה, וְלֹא יִהְיֶה שְׁעָה אַחַת
רָשָׁע לִפְנֵי הַמָּקוֹם יִתְבָּרֵךְ.⁸⁸ רְאֵה
אֵיךְ מְשַׁרְתִּי הַמַּלְכִּים וְהַשְּׂרִים
זְרִיזִים הֵם בְּשִׁלְיָהוֹתָם וּבְעִבּוּדָתָם,
כָּל-שֹׁכֵן שֵׁשׁ לִזְהָר וּלְהַזְדָּרוֹ
לְעִשּׂוֹת עֲבוֹדַת מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים
הַקָּדוֹשׁ-בָּרוּךְ-הוּא.

אף-על-פי שֶׁהַזְרִיזוֹת טוֹבָה
מְאֹד, יִזְהָר^(א) שְׁלֹא
יִמָּהַר בְּעִבּוּדָתוֹ יוֹתֵר מִדִּי, כִּי
הָרוּכָב בְּמַהֲרִירוֹת הוּא קָרוֹב מְאֹד לְהַפְשֵׁל. וְכֵן מִי שֶׁהוּא

ביאורים

להלחם נגדם, עכ"פ תמחר להתרחק מהם. 87. יחיש ולא יאחר. ימחר לשוב בתשובה, כדי שלא יפסיד הזדמנות זו וגם כדי שלא יהיה רשע לפני ה' אפילו שעה אחת. 88. ראה איך משרתי המלכים והשרים זריזים הם בשליחותם. כעין זה אנו מוצאים לגבי המלאכים שמתוארים במקרא כעושים את שליחותם ואת תפקידיהם בזריזות, שנאמר בהם (תהלים קג, כ): "ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו", עוד נאמר (יחזקאל א, יד): "והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק". כדי להורות לאדם שהזריזות המתוארת במלאכים, היא הצורה של עבודת ה' הראויה המביאה לשלימות. 89. שלא ימחר בעבודתו. אף בעניני עבודת השם.

ארחות שער הזריות צדיקים

עיונים

להתבונן היטב אם רִיץ בְּמַהֲרִירוֹת הוּא נִזְפֵּל.
וכיצד לעשות זאת.
אמנם לאחר שבא לכלל הכרעה עפ"י תורה לעשותו ויודע את הדרך ילך בה, אזי יזדרז להוציא הדבר מן הכח אל הפועל. וכך היה ה'חפץ חיים' זצ"ל אומר: "אף שאין לאדם להיות נמהר במעשיו, אך אם לאחר ששקל הדבר במאזני השכל הישר מצאו לנכון וישר, אז בל יחמיץ הדבר ויזדרז לעשותו בלא דיחוי זמן כלל". (ח"ח עה"ת עמו" ע"ז בהגה"ה).

יסוד זה מובא כבר בספר "משנת חכמים" למהר"ם חאגיז זצ"ל (המעלה הי"ב, אות ש"ס), וז"ל: "כתוב (משלי כט, כ): 'חזית איש אץ בדרכיו (אדם הפזיז במעשיו ואינו מיושב) תקוה לכסיל (סכויי הטפס להחכים טובים) ממנו'. וכתוב (שם כב, כט) 'חזית איש מהיר במלאכתו (בקי וזריז בביצוע תפקידו) לפני מלכים יתייצב (יעמוד לשרתם)' דנראה דסתרי קראי זה לזה. ליישב המקראות צריך לומר כך, דיש חילוק גדול בין התחלת מלאכה לגמר מלאכה, הדואיל דכל הדברים יגעים והתחלתן קשה, אם כן מן הראוי הוא שקודם שיגמור בדעתו לעשות שום דבר ילך במתון ויטול עצה ומזקנים יתבונן, ואם לא כן יעשה אלא שיהיה אץ בדרכיו ותיכף שעלה בדעתו איזה דבר לעשות יתחיל לעשותו - ודאי איש אץ כזה תקוה לכסיל ממנו, כי כל דבר צריך ישוב ועצה מחכם הרואה את הנולד.

אמנם אחר שהתחיל והסכימו בעלי העצה כי טוב הדבר ונכון מעם ה' יתברך לעשותו, אזי ימחר ויחיש את מעשהו ואל יתמהמה פן יקדמנו אחר, ואל תאמר כשאפנה אגמור מלאכה זו שהתחלתי בה שמא לא תפנה. ואיש כזה שהוא מהיר במלאכתו לגומרה ולהוציאה מן הכח אל הפועל - ראוי להתייצב לפני מלכים ולעמוד לשרת לפניהם, יען כי כל דברי המלכות אינן נגמרים כי אם אחר גמור עצה עמוקה, ואחר גמר זה, ראוי לו שלא יהיה עצל בקיומה". עכ"ד.

זה לשון רבינו יונה בפירושו למשלי (כא, ה) עה"פ "מחשבות חרוץ אך למותו": "אין המהירות מדין החריצות והזריזות, אבל מחשבות החרוץ שיקדים המחשבה והמתון למעשה - הוא מעיקר הזריזות. ואף על פי שבטל מקצת שעויתו לחשוב מחשבות, לעולם ימצא מותר במדה הזאת. ויכל אץ אך למחסור" - כי ישיגהו המקרה במעשה וכעין שאמר מחברי המוסר 'כי פרי כל המהירות חרטה'".

ארחות שער הזריות צדיקים

עיונים

⁹⁰ וְלֹא יִתְכֵּן לְתַקֵּן מַעֲשֵׂה בְּבַחֲלָה, אֲכָל בְּמִתּוֹק יִתְקֶנּוּ הָעֲנִיִּים. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: ⁹¹ "הָיוּ מִתּוֹנִים בְּדִין" (אבות א, א). וְהַזְרִיזוֹת - ⁹² שִׁיחָא נַעוֹר לְבוֹ וַיִּקְיֵן מַחְשְׁבוֹתָיו וַיִּקְלָו אֵיבָרָיו לְמַלְאכָתוֹ, אָף לֹא יִמָּחַר בְּשׁוֹם עֲנִין. וְכָל אֱלֹהֵי הָעֲנִיִּים צָרִיכִים חֲכָמָה גְּדוֹלָה, מִתִּי יִמָּחַר וּמִתִּי יֵאָחַר.

וְאֵף-עַל-פִּי שְׁמֵדַת הַזְרִיזוֹת טוֹבָה מְאֹד, מִיְּהוּ לֹא יִהְיֶה זְרִיז לְרֹדֶף אַחֵר תְּאֻזְזֵתוֹ, וְלִטְרֹחַ אַחֵר הַנְּאֻזֵּתוֹ, וְלִרְדֹּף אַחֵר מַעֲשֵׂיו הָרָעִים. כִּי בְּאִשֶּׁר הַזְרִיזוֹת לְעֲנִין הַתּוֹרָה מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לְמַעֲלָה עֲלִיוֹנָה, כִּךְ הַזְרִיזוֹת לְעֲנִין הָעֲבֻרֹת מְבִיאָה הָאָדָם לְשִׂאוֹל תַּחְתִּית. וְכֹאשֶׁר ^(א) צָרִיךְ זְרִיזוֹת לַתּוֹרָה, כִּךְ

ביאורים

90. ולא יתכן לתקן מעשה בבהלה. בכת"י הגירסא: "ולא יתכן במהירות מעשה מתוקן". פירוש, אי אפשר שיהיה המעשה מושלם ומתוקן על כל פרטיו ודקדוקיו אם מתנהג בפזיזות. 91. הוו מתונים בדִין. היו פוסקים את הדין ביישוב הדעת ובמתנוות. 92. שיהא נעור לבו ויקיין מחשבותיו. שיהיה לבו ערני ומרוכז במחשבתו על הדבר שעומד לעשות. 93. לשאול תחתית.

עיונים

ארחות

שער הזריות

צדיקים

"מהרי" שלש סאים קמח סולת לושי ועשי עוגות, ואל הבקר רץ אברהם..." ובין שרה שהתעכבה לנפות הקמח ב"ג נפה עד שנעשה סולת, ובינתיים פירסה נדה ונטמא הלחם ולא הביאתו. אברהם סבר שמצוה בזריות עדיפה על מצוה מן המובחר, ולכן הדגיש "מהרי", וכן אמר לה להביא "קמח" על אף שסולת מובחרת יותר מן הקמח, כיון שרצה למהר לכבד את אורחיו. ואילו שרה סברה, מצד תכונת "נשים עצלניות הן", כי המובחר עדיף על הזריות, ולכן ניפתה הקמח לעשותו סולת. וזהו שנאמר עליה: "ולחם עצלות לא תאכל".

ובזה יתבאר דברי המדרש [שאמר רבי עקיבא לתלמידיו כדי לעוררם]: מה ראתה אסתר שתמלך על קכ"ז מדינות? אמרו, תבא בת בתה של שרה שחייתה קכ"ז שנים ותמלך על קכ"ז מדינות. וקשה: מדוע לא תלו בזכותו של אברהם שחי קע"ה שנים, נמצא שמאז היותו בן מ"ח שנה שאז הכיר את בוראו (ע"ב ר"ל ח, צ"ה ג), ועד פטירתו ישנם קכ"ז שנה?

אלא - מיישב ה'חם סופר' - מכיון ששבחה של אסתר היה בכך שמלכה על פוזרי עם ישראל בקכ"ז מדינות והגנה עליהם, ומה גרם שלא יהיה בהם מעלת "כינוס לצדיקים הנאה להם"... אלא להיות מפוזרים? העצלות שהיתה בהם, שלא עסקו בתורה בזריות אלא בעצלות, וכמו שקראו חז"ל (בפ"ק דמגילה) על אותו הדור את הפסוק: "בעצלתים ימך המקרה"... לפיכך לא רצו חז"ל לתלות מלכות אסתר בזכות קכ"ז שנים של "זריותה דאברהם", אלא בזכות קכ"ז שנים של שרה שלא נתיחדה במדת הזריות אלא במעלת ההידור. הוא שאמרו חז"ל: "אם אין קמח [של זריות] אין תורה" [ובכך עורר ר"ע את תלמידיו להיות זרזים ולא מנומנמים ועצלם].

ביאורים

הזריות לעבירה היא אות לגודל אהבתו ושקיעתו בחטא וע"י הזריות נקשר הוא לעומק החטא. 94. שיהא זרז במלאכתו. כדי שתצא מושלמת ומתוקנת. 95. לשני עולמים. גם בעניני עוה"ז וגם בעבודת ה' ובעסקי התורה והמצוות.

ארחות

שער הריזות

צדיקים

שְׁהוּא צְרִיכֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, בְּזִרְיוֹת, כְּדֵי שֶׁתִּפְּנֶה מִחֶרֶד
לְמִלְאכַת שָׁמַיִם.

השיעורים ימשכו כסדרם מיום א' שבוע ד'
של אחר אסרו חג סוכות.

עיונים

ארחות

שער העצלות

צדיקים

שְׁעַר הַשְּׂשֻׁה-עֶשֶׂר
שְׁעַר הָעֲצָלוּת

הָעֲצָלוּת הִיא מְדָה רָעָה מְאֹד.

מִי שֶׁזֶּאת הַמְּדָה גּוֹבֶרֶת

בּוֹ, עֲנִינְיוֹ מְקַלְקְלִים מְאֹד אֶבְעוֹלָם

הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, וְעָלָיו אָמַר

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלֹם: ^(א) ^(ב) "עַל

שְׂדֵה אִישׁ עֲצָל עֲבָרְתִּי, וְעַל כְּרֶם

^(ג) אָדָם חָסֵר לֵב. ^(ד) וְהִנֵּה עֲלָה בְּלוֹ

א. על שדה איש עצל
עברתי. "על שדה איש
עצל עברתי - זה אדם
הראשון" (ב"ר כא, ב).
וצריך עיון, וכי אדם
הראשון חטא בעצלות?
אדרבא, הרי חטא
במעשה!

והתשובה היא, שיש
עצלות ויש מתינות:
המתון הוא בעל ישוב
הדעת ואינו ממחר
להחליט ולעשות.
והעצל - מתעצל
מלהתישב, ממחר
ועושה בפזיזות. מהירות

זו היא פרי עצלות המחשבה ('שם משמאל' בשם אדמו"ר מקוצק). כוונת
המדרש: שאדם הראשון לפי גודל ערכו, לא נתישב בדעתו כדבעי לפני
עשייתו ונתבלבל הענין כולו ('מכתב מאליו' ח"ה עמוד 95).

ב. אדם חסר לב. הנה פסוקים הרבה בספר משלי עוסקים בגנותה של מידת
העצלות ועל כך שמידה זו הורסת ומכלה את האדם. ואמר שלמה (משלי כד,
ל): "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב" וגו'. נתבאר לנו כאן
שורשה וענינה של העצלות: העצל הוא "חסר לב", כי העצלות נובעת מחוסר
שימת לב, והעצה להתגבר ולשרש את מידת העצלות היא על ידי שישיב
האדם אל לבו את כל אשר הוא יודע בהכרתו ומבין בשכלו, ואז יחוש כי

ביאורים

1. בעולם הזה ובעולם הבא. בין מעשיו הגשמיים ובין מעשיו הרוחניים -
פגומים וחסרים. 2. על שדה וגו'. על יד שדה של איש עצלן עברתי, ועל יד
כרם של אדם חסר דעה. 3. והנה עלה וגו'. וראיתי כי צמחו על כל השדה
קוצים דוקרים, והתכסו פני השדה בחוחים עוקצניים, וגדר האבנים שסביב
לשדה נהרסה.

ארחות שער העצלות צדיקים

קמִשְׁנִים, כִּסּוּ פָּנָיו חֲרָלִים, וְגִדְרָאֲבָנָיו נְהָרְסָה" (משלי כד, ל-לא). דְּמָה חֲכָמָה עֲצָל לְשֹׁדֵה אִישׁ עֲצָל, לֹא דִי שְׂאִינוּ מְגִדֵּל תְּבוּאָה מִפְּנֵי שְׂאִינוּ עֹבֵד אוֹתָהּ כְּרָאוּי, אֲלֵא מְגִדֵּל אֶף דְּבָרִים גְּרוּעִים, כְּגוֹן ⁴חֲרוּלִים וְקִמְשׁוֹנִים ⁵הַמְזִיקִים, וְאֶפְלוּ אִם הָיָה מוֹרֵחַ בְּשֹׁדְהוּ עַד שִׁיגְדֵּל תְּבוּאָה, מִחֲמַת עֲצָלוּתוֹ יִפְסִיד הַתְּבוּאָה, כִּי גִדְרָא אֲבָנָיו נְהָרְסָה, וְהוּא עֲצָל ⁶וְאִינוּ מִתְקֵן הַגֶּדֶר, וּמִתּוֹךְ כֶּךָ יִכְנָסוּ הַבְּהֵמוֹת וְהַגְּנָבִים וְלֹקְחֵיהֶם הֶפֶל. וְאָמַר "וְגִדְרָא אֲבָנָיו נְהָרְסָה" - אֶף-עַל-פִּי שְׁגִדְרָא אֲבָנִים

עיונים

הדברים שייכים אליו ומחייבים אותו. ולא תועיל הכרתו של האדם לחוד ואפילו הכרה במידה גדולה, כל זמן שלא ישים את הדברים על לבו, כי שכלו של האדם אינו מחייב למעשה, אלא הרגשת הלב היא הפועלת באדם ומכוונת את מעשיו.

במסכת מכות (כג.) נאמר "אין מזורין אלא למזורז". ולכאורה אדרבא, את העצלן יש לזרז! ומדוע לזרז את המזורז? אמנם, מי שלא מזורז, היינו שלא השיב אל לבו את המוטל עליו לעשות, אין לו רצון פנימי להזדרז, ויש ליזהר מלזרז אותו יותר

מדאי, כי יצרו ישתמש בזרירות חיצונית זו [אשר נאלץ לעשות נגד רצונו] כסיבה לרפיון הרבה יותר גדול אחר כך (עפ"י 'מכתב מאליהו' ח"ה עמוד 119), ואף שכתב המס"י שהזרירות החיצונית מעוררת באדם זרירות פנימית, כל זה כשחפץ בלבו להגיע לזרירות פנימית [וכפי שמבארים ענין "מתוך שלא לשמה בא לשמה" שכל זה כשרוצה להגיע לעשות לשמה], אבל לא כשאין בלבו שום רצון לזכות לזרירות פנימית.

ביאורים

4. חרולים וקמשונים. מיני קוצים (במקום הפירות הרצויים). 5. המזיקים. לתבואה. 6. ואינו מתקן הגדר. בעוד הפרצה קטנה ונוחה לתקנה.

ארחות

שער העצלות

צדיקים

חֲזָקָה מְאֹד, אֶף-עַל-פִּי-כֵן הוּא נִהָרֵם מִחֲמַת עֲצָלוּתוֹ, שְׁלֵא תִקֵּן חֲסֻדָּה ⁷קֹדֶם שְׁנִפְלָה. כֵּן עֲנִין הָעֲצָל בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת, כִּי הָעֲצָלִים אוֹהֲבִים מְנוּחָה, וּמִתּוֹךְ כֶּךָ הַמִּצְוֹת קָשׁוֹת עֲלֵיהֶם, וְלִמּוּד הַתּוֹרָה כְּבֵד עַל נַפְשָׁם, וַיִּכְרְחוּ ⁸מִן הַמְדַּרְשׁ אֶל הַמְנוּחָה. וּבְשָׁחָם יוֹשְׁבִים בְּבֵית-הַכִּנֶּסֶת - יִשְׁנִים, כַּעֲנִין שְׁנָאֵמַר: ⁹"עֲצָלָה תִּפְּלֵל תִּרְדָּמָה" (משלי יט, טז), כִּי עֲצָלוּת מְבִיאָה שְׁנָה בְּמַבְעֵ הָאָדָם. וּבְכֵן הַזְהִיר שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְׁלֹם: ¹⁰"מַעֲט שָׁנֹת מַעֲט תְּנוּמוֹת, מַעֲט חֶבֶק יָדִים לְשֹׁכֵב" (שם ו, י).

לא דִּי לְעֲצָל ¹¹שְׁלֵא יִגְיעַ לִידִיעַת הַתּוֹרָה, כִּינֵן שְׂאִינוּ עוֹסֵק בְּתוֹרָה כְּרָאוּי, אֲלֵא אֶפְלוּ מִחֲמַת הָעֲצָלוּת מַעֲלָה בְּלָבוּ סְכָרוֹת שֶׁל טְעוּת. כִּי הָעֲצָל יוֹרֵה הַתֵּר לְעַצְמוֹ וַיֹּאמֶר: טוֹב לְגוֹף הַמְנוּחָה כְּדִי שְׂוִיתֶחֶק, כִּי בְּשֹׂאֲדָם חֶזֶק הוּא יָכוֹל לַעֲשׂוֹת יוֹתֵר מִן הַחֶלֶשׁ. וּמִמָּה

ביאורים

7. קודם שנפלה. כולה. 8. מן המדרש. מבית המדרש. 9. עצלה תפיל תרדמה. העצלות מביאה על האדם שינה וחוסר מעש. 10. מעט שינות וגו'. עליך לקצר את זמן השינה, לצמצם את זמן המנוחה, ולמעט בחוסר מעש בשכיבה ובבטלה. 11. שלא יגיע לידיעת התורה. כי אין התורה נקנית אלא בעמל ויגיעה. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג מת"ת ה"ו): "אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו

אֲזַנְיוֹ לְדִבְרִים בְּטָלִים, וְאוֹמֵר שְׁבֹזָה
יְהֵא לְבוֹ פְתוּחַ. נִמְצָא, שֶׁהַעֲצָלוֹת
גּוֹרֶמֶת שִׁיחַפֵּשׁ סְבָרוֹת לֹאמֹר
שֶׁעוֹשֶׂה מִצְוָה ¹²לְהִתְבַטֵּל מִן
הַלְמוּד. אֶף-עַל-פִּי שֶׁזֶּאת הַסְּבָרָא
הִיא אֱמֶת, שְׂטוּב לְנוֹחַ כְּדִי
שִׁיתְחַזֵּק, אוֹ לְשִׁמְעַ מַלְי דְּבִדְחִיחוּתָא

¹³לְפִתַּח הַלֵּב, זֶהוּ דְּוָקָא לְאָדָם הַזֵּרִיז ¹⁴וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה, כִּי
¹⁵אֵין בַּח אֲבָנִים בַּח הָאָדָם, אוֹ שִׁיְהִי ¹⁶עֲצָמוֹתָיו
כְּנִחוּשָׁה לְטֶרֶחַ תְּמִיד, וּפְעָמִים צָרִיךְ לְנוֹחַ כְּדִי שִׁיתְחַזֵּק,
אַבְל הָעֵצֶל ¹⁷מֵיִשֵּׁר זֹאת הַסְּבָרָא וְנִמְשָׁךְ אַחֲרֶיהָ עַד
שִׁיתְבַטֵּל מִכָּל וְכָל, ¹⁸וְלַעוֹלָם בְּעֵינָי שִׁישׁ בּוֹ מֶרֶח ⁽²⁾יַעֲשֶׂה

ביאורים

ולעפעפיו תנומה... ¹². להתבטל. בהתבטלו. ¹³. לפתוח הלב. כמו שהיה
רבה נוהג לעשות קודם שהתחיל ללמוד לתלמידיו, שהיה אומר מילתא
דבדיחותא והתלמידים היו מתבדחים ושמחים, ומתוך כך היה נפתח לבם,
והיו יכולים להתרכז בשיעור, כמבואר במסכת שבת (ל:). ¹⁴. ועוסק בתורה.
כראוי. ¹⁵. אין בח אבנים בח האדם. אין כוחו של האדם חזק ככח האבנים.
¹⁶. עצמותיו כנחושה לטרוח תמיד. אין עצמותיו חזקות כנחושת שיוכל
להתייגע בהם תמיד ללא מנוחה. ¹⁷. מישר זאת הסברא. מאמץ לעצמו רעיון
זה שאדם זקוק למנוחה, ונוהג כך באופן קבוע ומשום כך אינו טורח כלל, אף
בכמות שיכול ומחוייב לטרוח. ¹⁸. ולעולם בענין שיש בו טורח יעשה סברא
לפי העצלות. בכת"י הגירסא: "ולעולם בכל המצוות שיש בהן טורח, יעשה
סברה לפי העצלות להתבטל מן המצווה. כללו של דבר: העצל יטה כל סברתו
לפי העצלות."

שורש של עצלות. וכן
הובאו ברש"י (שמות

לה, כז) דברי חז"ל: "והנשוא הביאו וגו', [והנשואם חסר יו"ד] לפי שנתעצלו
הנשיאים בהבאת נדבתם למשכן לפיכך נחסרה אות אחת משמם". ואף כי
טעם גדול היה להם בעיבוד תרומתם, וכמו שאמרו "יתנדבו ציבור מה
שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין" וכמפורש שם, אע"פ כן "לפי
שנתעצלו" נענשו ונחסרה אות משמם בתורה, והיינו שבשורש הנהגתם זו
היתה טמונה מידת העצלות. וביאר הגר"ז מבריסק זצ"ל, למדך הכתוב
שכאשר מוטלת עליך מצוה לעשותה - בטלו כנגדה כל החשבונות שבעולם,
ואין לך אלא לעשות בזריזות רצון בוראך, וכיון שנדבת המשכן מצוה היתה,
לא היה להם כל טעדיק לעכבה ולהשהות נדבתם.

ובעל 'חובות הלבבות' בהקדמתו כתב, שהיו לו כמה טעמים שלא לחבר את
חיבורו, אך חשד את עצמו שמידת העצלות הביאתו לכך, ולכן ביטל את כל
חשבונותיו וכתב את חיבורו הק'.

[הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל אמר: למדתי מרבי יוסף יוזל, הסבא
מנובהרדוק זצ"ל, שישנו ענין של נגיעה אישית. דרך משל: כאשר חושבים אם
ללכת לקבל פניו של פלוני או לא ללכת, האם מגיע לפלוני הכבוד שאטרח
ואלך לכבודו, או שלא ראוי הוא לכבוד הזה, הרי בראש וראשונה יש לחשוש
שמה לתוך המחשבות והשיקולים הללו נכנס גם שיקול של עצלות, והנגיעה
היא שמתעצלים לקום ולעשות את שצריך.

ובכן, כיצד יש לנהוג? סיפרו על הסבא מנובהרדוק, שכאשר הגיע לעיר אדם
גדול והתעורר אצלו הספק האם ללכת לקבל את פניו או לא, היה נוהג קודם
כל ללבוש את הפרוה, לצאת מן הבית ולהגיע עד סמוך למקום האכסניא של
האורח, ושם להחליט בענין.

בדרך זאת נוהג אף אני - אמר הגרא"ז - כאשר באים אלי לבקש המלצות.
קודם כל הנני כותב, כדי שבשיקולים שלי אם לתת את ההמלצה או לא לתת
לא יתערב גורם העצלות, ולאחר שכבר כתבתי את המכתב, הנני מחליט אם
למסור אותו לזה שביקש...].

ונסיים בדברי ה"מסילת ישרים" (פ"ו): "העצל יבוא לך במאמרים רבים
ממאמרי החכמים כו' והטענות מן השכל וכו', והוא איננו רואה שאין הטענות
ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם
נובעים, אשר היא מטה דעתו ושכלו אל הטענות האלה."

העצל

הוא ¹⁹ רך הלכב ואינו גולה למקום תורה, ועליו אמר שלמה המלך עליו השלום ²⁰ "שבעה דברים. ²¹ כיצד העצל אומר: אומרים לעצל: רב בעיר, לך ולמד תורה ממנו. והוא משיב להם: מתירא אני מן הארי ²² שבדרך, שנאמר: "אמר עצל ²³ שחל בדרך" (משלי כו, יג). אומרים לו: ²⁴ רב בתוך המדינה, עמד ²⁵ ולך אצלו. והוא משיב להם: מתירא אני שלא יבוא ²⁶ ארי בתוך הרחובות, שנאמר: "ארי בין הרחובות" (שם). אומרים לו: הרי הוא דר ²⁷ אצל ביתך. והוא משיב להם: הארי ²⁸ בחוץ, שנאמר: "אמר עצל ארי בחוץ, ²⁹ בתוך רחובות ארצו" (שם כב, יג). אומרים לו: הרי הוא ³⁰ בתוך

ביאורים

19. רך הלכב. פחדן ומפונק. 20. שבעה דברים. שהעצל עונה כשאומרים לו שילמד תורה, והוא חכם בעיניו ואינו שומע, אלא מתחכם למצוא אמתלאות ותירוצים לעצלותו שלא ללמוד תורה. 21. כיצד העצל אומר, אומרים לעצל: רב בעיר. בכת"י הגרסא: "כיצד? אומרים לעצל: רב בעיר - לך ולמד תורה ממנו! והוא משיב להם: מתירא אני מן הארי שבדרך!". 22. שדרך. שבין שכונה לשכונה. 23. שחל. הגדול שבאריות (מלבי"ם). 24. רב בתוך המדינה. רבך נמצא בשכונת מגוריך, ואין דרכים בלתי מיושבות בינך לבינו. 25. ולך אצלו. ללמוד תורה! 26. ארי. קטן (מלבי"ם). 27. אצל ביתך. סמוך לביתך, ואינך צריך לצאת לרחוב אלא לחצר בלבד, לך למד אצלו תורה! 28. בחוץ. בחצר, ואף שלא אצא לרחוב מתיירא אני. 29. בתוך רחובות. אף שלא אצא "בין הרחובות" - ללכת מרחוב לרחוב, אלא אפילו "בתוך רחובות" - בין חצר לחצר, או בחצר עצמה אני ירא. 30. בתוך הבית. הוזה שאתה בו, רבך יושב בחדר, ואינך צריך לצאת מהבית אלא להכנס לחדר רבך, הכנס אליו ללמוד תורה!

הבית. והוא משיב להם: ואם הולך אני ומוצא הדלת נעולה, ³¹ אני צריך לחזור. אומרים לו: ³² פתוחה היא, שנאמר: "הדלת תפוש על צידה, ³³ ועצל על מפתחו" (שם כו, יד). לבסוף שלא היה יודע ³⁴ מה להשיב, אמר להם: אם הדלת פתוחה או נעולה, מבקש אני לישן ³⁵ מעט. שנאמר: "עד מתי עצל תשכב, מתי תקום משנתך" (שם ו, ט). ³⁶ עומד מפתחו ונותנים לפניו לאכל, מתעצל לתת לתוך פיו, שנאמר: "טמן עצל ידו בצלחתו, נלאה להשיבה אל פיו" (שם כו, טו). ³⁸ ואיזהו השביעי? שנאמר: "מחרף עצל לא יחרש" (שם כ, ד) ואמר רבי שמעון בן יוחאי: זהו שלא למד תורה בנעוריו, ורוצה ללמוד בזקנותו, ⁴⁰ ואינו יכול. וזהו: "ושאל בקציר ואין" (שם).

ביאורים

31. אני צריך לחזור. ולמה אטרח לשוא? 32. פתוחה היא. גם אז יתעצל מלקום ממקומו ולגשת לרבו. 33. ועצל על מטתו. מתהפך על מטתו ואינו קם. 34. מה להשיב. למורים אותו ללכת ללמוד תורה. 35. מעט. עוד מעט. 36. עומד מפתחו. משתנו וכבר ישן די צרכו. 37. טמן עצל ידו. גם אחר שהושיט העצל את ידו לתוך קערת המזון, עייף הוא וקשה לו להגיש את הכף המלאה לתוך פיו. והנמשל: שגם אם יתנו לו מזון הנפש - היא התורה - יתעצל לשמוע ולתת לפיו וללמוד (מלבי"ם). 38. ואיזהו השביעי. הוא מה שאמר שלמה מחורף... 39. מחורף עצל לא יחרש. מפני קור החורף לא יחרש ולא יזרע העצל את שדהו. 40. ואינו יכול. כיון שהתעצל מללמוד תורה בנעוריו, סרה ממנו חשקת התורה ושוב אינו יכול ללמוד בזקנותו. 41. ושאל בקציר ואין. בעת הקציר מבקש תבואה ואינו מוצא, כי לא צמחה שדהו, הואיל והתעצל מלחרשה בימות החורף.

ארחות שער העצלות צדיקים

עיונים

עד כאן גנזה שלמה את העצל.
ומשה רבנו עליו השלום אמר
42 דבר גדול מכלם, שנאמר: "כי
קרוב אליך הדבר מאד" 43 בפיה
ובלבבך לעשותו" (דברים ל, יד) רק
הוצא דבר 44 מפיה (דברים רבה ח, ו).
ומי שמתעצל בזה שלא יוציא
דברים 45 מפיו, אין לה עצלות גדול
מזה.

ראה איך עצל רחוק מן המדות

הטובות ואינו שזה כלום 46 לשליחות, 47 כחלא
שאינו שזה לשנים, שנאמר: 48 "כחמין לשנים וכעשן

ביאורים

42. דבר גדול מכלם. מוסרו של משה על העצלות, גדול מכל מוסריו של
שלמה, ששלמה אמר "נלאה להשיב אל פיו" - שהעצלות הגדולה ביותר היא
שמתעצל לתת לפיו את מה שלפניו, אמנם משה אמר "כי קרוב" וגו'. 43. בפיה
ובלבבך לעשותו. הרי התורה כבר נתונה בתוך פיה, ואתה רק הוצא דבר מתוך
פיה! 44. מפיה. לשון. משה לימד את התורה לבני ישראל כמו שצוהו ה'
(דברים לא, יט): "ולמדה את בני ישראל, שימה בפיהם", וכמו שאמר הנביא
(ישעיה נט, כא) "ודברי אשר שמתי בפיה" - שהם דברי התורה אשר שם משה
לפני בני ישראל (מלבי"ם) - וכבר הוא בתוך פיהם, ועליהם לעשות בפיהם
שינון שישמר בלבם. 45. מפיו. הנתונים כבר בתוך פיו. 46. לשליחות. לבצע
שליחות בצורה נאותה. 47. כחלא. כחומץ. 48. כחומץ לשניים וגו'. כמו

עיונים

ארחות שער העצלות

צדיקים

לעינים, בן העצל לשלחיו" (משלי י,
כו), ונאמר: 49 "תאות עצל תמיתנו
כי מאנו ידיו לעשות" (שם כא, כח),
ונאמר: 50 "חכם עצל בעיניו
משבעה משיבי טעם" (שם כו, טז).
פרישו של זה הפסוק כך הוא: מלך

עבה ומגושם והוא הגורם
- בהיותו חלק חשוב
בהרכב חומר האדם -
לכבדותו הטבעית,
המתבטאת ברפיון
ובאי-נטיה לשינוי
ולתנועה, דהיינו
לעצלות], על כן לא
יחפוץ האדם בטורח
ומלאכה (במאמץ

ובפעילות תכליתית). ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר
נגד טבעו עצמו ויתגבר ויודרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודו, ודאי הוא שלא
יצליח. והוא מה שאמר התנא 'הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי
לעשות רצון אביך שבשמים'. וכן מן חכמים ז"ל בדברים הצריכים חיזוק: "תורה
ומעשים טובים" (ברכות לב). ומקרא מלא הוא (יהושע א, ז) 'חזק ואמץ מאד
לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי', כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה
לכפות הטבע אל הפכו" (מס"י פ"ו עם ביאור 'שמחת מרדכי').

במסכת פסחים (פט). מבואר שההפך של זריזות היא 'עצבות'. ביאור הדבר,
דהנה אחד מארבעה יסודות שמהם מורכב חומר האדם הוא "עפר" וכנ"ל,
וכתב מוהר"ח זצ"ל (בשערי קדושה, שער שני): "יסוד העפר שבנפש - ממנו
מדת העצבות, ותולדתה היא העצלות לקיים התורה והמצוות, מפני עצבוננו
על השגת קניני הבלי העולם הזה או על היסורין הבאים עליו, ואינו שמח
בחלקו בשום דבר, גם עינו לא תשבע עושר". עכ"ד. עפ"י יש מבארים כי
התיקון של יסוד העפר הוא להיות שמח בחלקו ושמח במצוות, וממילא על
ידם ניתן להשיג מדת הזריזות בעשיית המצוות.

ביאורים

שהחומץ מקהה את השיניים וכמו שהעשן צורב בעיניים, כך הוא העצלן
למוסרים לו תפקיד לבצע. 49. תאות עצל תמיתנו. השתוקקות לחיי בטלה
היא שמביאה על העצל אסון, כי ידיו אינם מורגלות לעבוד ולהתפרנס.
50. חכם עצל בעיניו. העצל מחזיק את עצמו לחכם יותר משבעה חכמים
העונים תשובות מנומקות ומוטעמות.

ארחות

שער העצלות

צדיקים

שֵׁשׁ לֹא רָצִים וּשְׁלוּחִים חֲרָבָה, וְעָשׂוּ כָּלֶם שְׁלִיחוֹת שֶׁל מֶלֶךְ, וְגַם הִשִּׁיבוּ דָבָר לְמֶלֶךְ כְּשִׁחְזָרוּ מִשְׁלִיחוֹתָם. וְאַחַד מֵעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ הָיָה אִישׁ עֶצֶל,⁵¹ וּמַעֲרִים לֹמֵר חֹלָה הוּא, וְנָח וְאוֹכֵל מִשְׁלַחַן הַמֶּלֶךְ. כְּשֶׁרֹּאָה חֲבָרָיו יִגְעִים מִטֶּרֶח הַדֶּרֶךְ, מִחֲזִיק עֲצָמוֹ חֶכֶם בְּעֵינָיו מִכֵּל חֲבָרָיו. וּשְׂטוּת הוּא בִּידּוֹ, דְּכֵתִיב: ⁵²"חֲזִיטָה אִישׁ מְהִיר בְּמִלְאָתוֹ, לִפְנֵי מַלְכִים וַיִּתְּצֵב" (שם כב, כט), אֵף כָּאֵן הַמֶּלֶךְ מִשְׁלֵם גָּמוּל לַפְּקָחִים,⁵³ שֶׁהָיוּ מְשִׁיבִים טַעַם הַמֶּלֶךְ. כָּלְלוּ שֶׁל דָּבָר: הָעֶצֶל אֵינוֹ שָׂוָה⁵⁴ לֹא לַעֲוֹלָם הַזֶּה וְלֹא לַעֲוֹלָם הַבָּא, כִּי מֵאֲנִי יָדִיד לַעֲשׂוֹת.

וְאָמַר הַחֶכֶם: ⁵⁵הָעֶצֶל שֶׁבִּנְנִי-אָדָם - ⁵⁶שֶׁנִּתְעַצֵּל לְקִנּוּת

ביאורים

51. ומערים לומר. מתחכם למצוא טעם על אי קיום השליחות ואומר שהוא חולה. 52. חזית איש וגו'. כאשר תפגוש איש בקי ורזיז בביצוע תפקידו, ראה כי לפני המלכים יעמוד לשרתם. 53. שהיו משיבים טעם המלך. בכת"י מוסיף: "והעצל לא יחוש לו". כלומר, הפקחים שבצעו את השליחות ומשיבים דבר למלך כשחזרו משליחותם, משלם להם המלך גמולם על כך. אבל לעצל אין המלך משלם לו גמול, והעצל לא חש לזה ולא איכפת לו מכך, ונשאר חסר כל. 54. לא לעולם הזה ולא לעולם הבא. לא בענינים גשמיים המביאים תועלת בעולם הזה ולא בעסקי התורה והמצוות המביאים את האדם לחיי העולם הבא. 55. העצל שבנני אדם. איזה הוא האדם העצל ביותר מכל בני האדם. 56. שנתעצל לקנאות אוהבים חכמים. מתוך רשלנותו אינו מתאמץ ללמוד תורה ולעשות מעשים טובים שיקרבו אליו אנשים חכמים שיאהבו אותו.

עיונים

ארחות

שער העצלות

צדיקים

ה. לך אל נמלה עצל. אוהבים חכמים ויראי השם יתברך. ויש יותר עצל ממנו, שכל אלו היו בידו⁵⁷ ויאבדם. הקדוש-ברוך-הוא ברא בריה חלשה, האוגרת לחמה⁵⁸ וטורחת, כדי להחכים העצל, דכתיב: ^(ה)"לך אל נמלה עצל, ראה ומנסת בקיץ כל מה

שמוצאת חטים ושעורים ועדשים וכו'. ולמה היא עושה כן? אמרה שמא יגזור הקב"ה עלי חיים ויהיה לי מוכן לאכול. אמר רשב"י מעשה היה ומצאו בבור שלה שלש מאות כור, לפיכך אמר שלמה "לך אל נמלה עצל", אף אתם התקינו לכם מצוות מן העוה"ז לעוה"ב וכו'".

הנמלה מכינה לה מזון שלש מאות כור מספק שמא יארע לה נס ויגזור עליה הקב"ה חיים. ובאיזה נס עסקינו? - בנס בלי גבול ותכלית, שהרי בששה חדשים אינה צריכה אלא חיטה ומחצה, וא"כ לשלש מאות כור צריכה היא לחיות מאות אלפי שנים, והרי נס כזה לא אירע כמוהו מימות בריאת העולם, וכל אשר לפניו כבר מתו, ואעפ"כ היא טורחת ומכינה כן. ובאופן זה חייב האדם לטרוח ולהכין את עצמו מהעוה"ז לעוה"ב, ואם אינו עושה כן - לטרוח ולעמול על ספק ספיקא של נס בלי גבול - "עצל" יחשב.

וזהו שאמרו חז"ל (תדא"ר פכ"ה): "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב", שכל הנהגתו ופעולותיו יהיו מכוונים ודורכים להגיע אל מעשי האבות הקדושים, ואף שהמרחק הוא רב ועצום - הרבה יותר מ"שלש מאות כור" לנמלה, ובדרך הטבע אי אפשר להגיע לידי כך, מ"מ חייב הוא לשאוף ולעשות את כל המאמצים לשם כך (שיחות מוסר מאמר ס"ז).

ביאורים

57. ואבדם. על ידי שלא נזהר שיהיו מעשיו ראויים והגונים הרחיק ממנו את אוהביו החכמים ויראי השם. ונחשב עצל יותר ממי שלא היו לו אוהבים כאלו כלל, כיון שיותר קל לשמור שלא יאבדם מאשר לקנותם מחדש וגם בזה נתעצל ולא שמר שלא יאבדם. 58. וטורחת. על מאכלה ללא הפסקה, אפילו

ארחות שער העצלות צדיקים

דְּרִכֶּיהָ וְחֻכָּם" (משלי ו, ו). לָכֵן
 59. יִתְבַּיֵּשׁ⁶⁰ בְּרָאוּתוֹ הַנִּמְלָה זְרִיזָה
 וְזִהְיָה בְּעִנְיָנֶיהָ, ⁽¹⁾יִלְמַד מִמֶּנָּה
 לֵאחֹז בָּהּ כְּמוֹתָ בְּמִדַּת הַזְּרִיזוּת,
 61. לְצֵאת נִפְשׁוֹ מִתַּחַת הָעֲצָלוּת
 62. מִיָּדֵי שַׁחַת.

וַיֵּשׁ עֲצָלוּת שֶׁהִיא טוֹכָה מָאֵד,
 בְּגוֹן הַיּוֹשֵׁב וּמִתְעַצֵּל לַעֲשׂוֹת
 רְעוּת וְלִדְרֹךְ אַחֵר הַתְּאוּנוֹת. אָמְרוּ

ו. ילמד ממנה לאחוז בה
 כמוה במדת הזריזות.
 כתב הגר"א זצ"ל
 בפירושו למשלי עה"פ
 "לך אל נמלה עצל" (ו),
 (1): "כי האדם צריך
 לדרכי השם שלשה
 דברים: חכמה ומידות
 ומעשים טובים.
 והנמלה מופלאה
 במעשיה באלו
 השלשה. וזהו: "לך אל
 נמלה עצל", אם אתה
 מתעצל מלעשות
 מעשים טובים, לך
 ולמד מן הנמלה את

הזריזות שלה שאוספת הרבה אף על פי שאינה צריכה אלא מעט,
 כמו שכתוב במדרש (דברים רבה ה, ב) שהיא אינה אוכלת אלא חיטה
 ומחצה לשנה, ומצאו פעם בחורי הנמלה שלוש מאות כור, וזה במעשים
 טובים. "ראה דרכיה" - במידות, שאינה נוגעת במה שאינו שלה, כמו
 שכתוב במדרש (שם), שפעם אחת נשרה תבואה והתקבצו כולם והריחו,
 שסברו שהיא שלהם, וכיון שהריחו שאינה שלהם לא נטלו כלום, לכן
 'ראה דרכיה' ומידותיה ולמד ממנה. "וחכם" - היא החכמה, כמו שכתוב
 במדרש (שם) שהנמלה עושה שלשה חורים, ואינה מניחה את התבואה
 לא בעליונה ולא בתחתונה, אלא באמצעית, כי מתייראת מן הגשמים
 שלמעלה ומן התהום שלמטה, ולכן ראה חכמתה "וחכם".

ביאורים

כשיש לה די והותר. 59. יתבייש. העצל. 60. בראותו הנמלה. "הנמלה
 החלושה" (כ"ה בכת"י). ויסתתמו טענותיו שצריך הוא למנוחה מפאת
 חולשתו. 61. לצאת נפשו מתחת העצלות מידי שחת. בכת"י הגירסא: "ולצאת
 מתחת יד העצלות ולהשיב נפשו מיני שחת". 62. מידי שחת. גיהנם.

ארחות

שער העצלות

צדיקים

עַל אָדָם שֶׁרָצָה הַמֶּלֶךְ לְשַׁלְּחוֹ לְמָקוֹם סָכָנָה⁶³ וְלֹא אָבָה
 לָלֶכֶת, וְחָרְפוֹ הַמֶּלֶךְ. אִזּוּ אָמַר לַמֶּלֶךְ: מוֹטֵב שֶׁתִּתְּחַרְפְּנִי
 וְאִנִּי חֵי⁶⁴ מִשִּׁתְּתַּפְּלֵל בְּעַדִּי וְאִנִּי מֵת. וְעַל זֶה הָעֲנִין אָמְרוּ
 רַבּוֹתֵינוּ: 65. יֵשׁ זְרִיז וְנִשְׁכָּר, וַיֵּשׁ זְרִיז וְנִפְסָד; יֵשׁ עֲצָל
 וְנִשְׁכָּר, וַיֵּשׁ עֲצָל וְנִפְסָד. זְרִיז וְנִשְׁכָּר - שְׁעוֹשֶׂה מְלָאכָתּוֹ
 כָּל הַשָּׁבוּעַ⁶⁶ וְאִינוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶרֶב-שַׁבָּת. זְרִיז וְנִפְסָד -
 שְׁעוֹשֶׂה מְלָאכָה כָּל הַשָּׁבוּעַ⁶⁷ וְעוֹשֶׂה גַם-כֵּן בְּעֶרֶב-שַׁבָּת.
 עֲצָל וְנִשְׁכָּר - שְׁאִינוֹ עוֹשֶׂה מְלָאכָה כָּל הַשָּׁבוּעַ⁶⁸ וְאִינוֹ
 עוֹשֶׂה בְּעֶרֶב-שַׁבָּת. עֲצָל וְנִפְסָד - שְׁאִינוֹ עוֹשֶׂה מְלָאכָה
 כָּל הַשָּׁבוּעַ⁶⁹ וְעוֹשֶׂה בְּעֶרֶב-שַׁבָּת (פסחים נ, ב). רָאָה אִיךְ

ביאורים

63. ולא אבה ללכת. כלומר, התעצל מללכת למקום סכנה, וגם זו מדה טובה.
 64. משתתפלל בעדי ואני מת. מאשר תברכני. 65. יש. בעל מלאכה. 66. ואינו
 עושה בערב שבת. זריז - שעושה מלאכה, ונשכר - שמקיים מצוה בפרישתו
 ממלאכה בערב שבת [ואף מתרבה שכר פרישתו מחמת זריזותו, כי על ידי
 זריזותו כל השבוע ניכר בו שפרישתו היא לשם מצוה (חתם סופר)]. 67.
 ועושה גם כן בערב שבת. הרי נפסד על ידי זריזותו, שמביאתו לעשות מלאכה
 בזמן איסור [ולא עוד, אלא שמלאכה שעושה זו יוצאת לאיבוד, שכן אינו
 רואה ממנה סימן ברכה, ונמצא שמחמת זריזותו טורח בחנם, וגם מבחינה זו
 הרי הוא "נפסד"]. 68. ואינו עושה בערב שבת. ונמצא נשכר על ידי עצלותו,
 שמקיים על ידה מצות מניעה ממלאכה בער"ש [אף על פי שנמנע מחמת
 עצלותו ולא לשם מצוה, מכל מקום גם מצוה הנעשית שלא לשמה יש בה
 ערך, כמבואר שם בהמשך הגמרא, שלעולם יעסוק אדם במצוה אפילו שלא
 לשמה (רש"י)]. 69. ועושה בערב שבת. אדם זה, בהגיע השעה שהעצלות
 ממלאכה הינה דבר רצוי, דהיינו בערב שבת, מתעורר הוא מעצלותו ועושה
 מלאכה. [יש מפרשים מדה זו על דרך שלש המדות הקודמות, שהכוונה היא

ארחות שער העצלות צדיקים

עיונים

הָעָלוּ חֲכָמִים בְּלִבָּם שֵׁשׁ זְרִיזוֹת
שֶׁהֵיא טוֹבָה וְיֵשׁ זְרִיזוֹת שֶׁהֵיא
רָעָה, ⁷⁰ וְכֵן בְּעֲצָלוֹת. לִכֵּן תַּחֲשֹׁב
שֶׁתַּעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּכָל אֵיבָרֶיךָ וּבְכָל
מַחֲשַׁבְתֶּיךָ, וְתִבָּחַר מִכָּל אֵיבָר
וְאֵיבָר ⁷¹ קִצְתָּ קָלוֹת וְקִצְתָּ בְּבִדּוֹת,
וְהַפֵּל לְשֵׁם שָׁמַיִם. תֵּהָא ⁷³ קָל
לְשִׁכָּת עִם חֲבֵרִים הַמֵּתַחֲבָרִים
לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת, וְתֵהָא בְּכָד לְשִׁכָּת
עִם הַלִּיצָנִים וְעוֹשִׂים רָעָה; וְתֵהָא
קָל בְּעֵינֶיךָ ⁷⁴ לְרֵאוֹת דָּת וְדִין וְעֵינֶי
הַמִּצְוֹת, וְתֵהָא בְּכָד בְּעֵינֶיךָ לְרֵאוֹת
⁷⁵ מַעֲשֵׂה הַבָּלִים וְלַהֲסַתְּכָל בְּאִשְׁת
אִישׁ וּבְעַבְדָּה-זָרָה; וְתֵהָא קָל
בְּאִזְנֶיךָ לְשִׁמְעַ מוֹסְרִים וְתוֹכָחוֹת ⁷⁶ וְדִין-תּוֹרָה, וְתֵהָא

ביאורים

שהעצלות עצמה מביאה את האדם לידי הפסד, והיינו שמתוך שבטל ממלאכה כל השבוע מחמת עצלותו, נאלץ הוא לעשות מלאכה בערב שבת]. ⁷⁰ וכן בעצלות. יש עצלות שהיא טובה ויש עצלות שהיא רעה. ⁷¹ קצת קלות. היא הזריזות ובמקום שמתבקש. ⁷² וקצת כבדות. היא העצלות ובמקום שמתבקש. ⁷³ קל לשבת וכו'. זריז להתחבר ולהסב עמם יחד. ⁷⁴ לראות דת ודין. להסתכל ולהתבונן בדברים המסייעים בלימוד התורה או בקיום המצוות. ⁷⁵ מעשה הכלים. מעשים ריקים שאין בהם שום תועלת. ⁷⁶ דין תורה.

ארחות שער העצלות צדיקים

עיונים

ח. ותהא קל ברגליך לרוץ לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. באבות (פ"ה) אמרו: "הוי רץ כצבי... לעשות רצון אביך שבשמים". 'צבי' היא החיה המהירה ביותר במרוצתה, ועד כדי כך צריך לרוץ לדבר מצוה! כל כך חזק צריך להיות רצונו של האדם במצוות כדי שירץ במהירות כזאת! ומה יעשה מי שאין רצונו לזה כל כך?
כבר לימדנו ה"מסילת ישרים" (פרק ז'): שכמו שההתלהטות הפנימית מביאה לידי זריזות הגוף, כמו כן בהיפך, הזריזות החיצונית גורמת ומעוררת להתלהבות פנימית! כי על ידי זריזות בפועל, שממהר תנועתו החיצונית, הוא גורם שתבער בו התלהבותו הפנימית, ומעורר בעצמו התלהטות ושמחה

כָּבֵד בְּאִזְנֶיךָ לְשִׁמְעַ נְבוֹל-פֶּה
וּדְבָרִים בְּטָלִים; וְתֵהָא ⁷⁷ קָל בְּאִפְךָ
לְכַעַם עַל הַרְשָׁעִים, וְתֵהָא בְּכָד
לְכַעַם עַל הַצַּדִּיקִים. וְתֵהָא בְּכָד
בְּפִיךָ וּבְלִשְׁוֹנְךָ הַמְרִיבֹת וְהַשִּׁקְרִים
וְהַלִּיצָנוֹת וְהַלְשׁוֹן הָרָע, ⁷⁸ וְתֵהָא קָל
בְּפִיךָ בְּדַבְרֵי-תוֹרָה וְתוֹכָחוֹת
וּלְצִיּוֹת עַל הַטּוֹב. וְתֵהָא בְּכָד בְּיָדְךָ
⁷⁹ לְהָרִים יָד בְּרַעַךְ, וְתֵהָא קָל בְּיָדְךָ
לְתֵן צַדִּיקָה וְלַעֲשׂוֹת מְלָאכָתָךָ
⁸⁰ בְּאִמּוֹנָה. וְתֵהָא בְּכָד בְּרַגְלֶיךָ
לֵילֵךְ בְּדַרְכֵי הַרְשָׁעִים - לְלַכֵּת
לְמִשְׁתָּאוֹת וְלְלַכֵּת בְּטִיּוּלִים,
(ח) וְתֵהָא קָל בְּרַגְלֶיךָ לְרוֹיץ לְבִתִּי

ביאורים

בכת": "ודברי תורה". ⁷⁷ קל באפך. זריז לכעוס. ⁷⁸ ותהא קל בפך בדברי תורה. זה לשון הגר"ח מוולאזין צ"ל במכתב לנכדו: "ומחמת כי תלמוד תורה הוא מהדברים הצריכים חיזוק, לא מנעתי מלחזק אותך ולזרז למוזרז שתדורז ללמוד בזריזות וחשק גדול, כי מה שלומדים בעצלות כל היום יכולים ללמוד בזריזות בכמה שעות". ⁷⁹ להרים יד ברעך. להכותו. ⁸⁰ באמונה. ביושר.

ארגון "ארחות יושר"

פנימית, וחשקו וחפצו
יתגבר בו וילך, והיינו כי
על ידי פעולות
החיצוניות המסורות
בידו, יקנה בהמשך גם
מה שאינו בידו, כי תולד
בו השמחה הפנימית
וההפץ והחמדה, מכח
מה שהוא מתלהט
בתנועתו ברצון."

כְּנִסִּיּוֹת וּלְכֵתֵי מִדְּרָשׁוֹת וּלְלִכְתֵּי
לְבַבְךָ חֹלִים וּלְעִשְׁוֹת ⁸¹לְלוּיָהּ וּלְכֹל
הַמִּצְוֹת. וְתֵהָא כְּבֹד בְּלִבְּךָ לְחֹשֶׁב
הַרְהוּרִים רָעִים, וְתֵהָא כְּבֹד עַל
הַקְּנָאָה וְעַל הַשְּׁנָאָה, וְתֵהָא קַל
בְּלִבְּךָ לְחֹשֶׁב הַרְהוּרֵי תַּזְרָה
וּלְחֹשֶׁב מַעֲלֹת אֲהַבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ
וְיִרְאָתוֹ הַטְּהוֹרָה, וּבִזָּה תֵהָא קַל וְזוֹ
בְּאוֹר הָעֲלִיּוֹן.

ביאורים
81. לזיה. למת.

נוסד בהכוונתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, על מנת להנחיל את לימוד המוסר בצורה יסודית ובאופן עקבי בקרב כל חלקי העם.

כדי להגשים מטרה זו מקיים הארגון פעילות מגוונת בנושא זה, ובראשה - הפצת הלימוד בחוברות "ארחות המוסר" בשיעורי תורה ברחבי הארץ, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי חינוך לבנות.

לפניכם סקירה קצרה על פעולות הארגון:

בית מדרש גבוה "אורחות
יושר" מאגד בתוכו קבוצ נבחר
של מגידי שיעורים, אשר להם
נסיון רב של שנים במסירת
שיעורים בבקאות ובעיון,
בהלכה ובמוסר, בהסברה
בהירה וקולחת. בביהמ"ד
עוסקים הרבנים שליט"א
בהנחת השיעורים הנאמרים
על ידם, הן בדף היומי
והן בסוגיות עיוניות
והלכתיות.

בית מדרש גבוה למגידי שיעורים

סדרי מוסר בכוללי האברכים

הוקמה על ידינו מסגרת ללימוד
חוברות "ארחות המוסר" בכוללי
האברכים, לאחר סדרי הלימוד הקבועים, על
מנת להטמיע את חשיבות העיסוק בספרי
מוסר באופן מיוחד לעמלי תורה, בבחינת
"ראשית חכמה יראת ה'", לחיזוק ביראת
שמים ובתיקון המעשים והמידות כיאה
ללגיון של מלך.

63
כוללי

"מדרשת בת-שבע"

"כח תאמר לבית יעקב". לזכרה הדגול של
הרבנית מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר נתפרסמה
ביראתה, בצדקתה ובמעשיה המופלאים, הקמנו מסלול
מיוחד לבנות ישראל, בבתי הספר, בסמינרים ובשיעורים
לנשים. לימוד מתוך חוברות "ארחות המוסר" נעשה הן
במסגרת הלימודים בבתי הספר והן בפעילויות שונות, וכן
בחוגים לנשים, תוך שימת דגש על נושאים כמו: אהבת
תורה, יראת שמים, צניעות ומידות טובות.

מכון "ארחות המוסר"

צוות תלמידי חכמים מופלגים, אשר ניהונו בידע רב
ומעמיק בספרות התורנית הענפה, שוקד על הוצאה
לאור של ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים,
מבוארים בטוב טעם, ומעוטרים ב"עיונים" מתוך דברי רבותינו -
ראשונים ואחרונים. החומר מוגש בצורת חוברות חדשיות
עם חלוקה יומית, המופצות בכעשרים אלף עותקים, בשיעורי
תורה, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי
הכנסת.

מורן שליט"א בבסס סיום ספר "ארחות יושר"

205
שיעורים

שיעורי תורה ברחבי הארץ

זכינו בס"ד להקים שיעורי תורה, ולשלב בשיעורי תורה הקיימים
בכל רחבי הארץ את לימוד המוסר, כאשר בסוף כל שיעור לומדים בצוותא
קטע יומי אחיד מתוך חוברות "ארחות המוסר". מעבר למעלת הקביעות אשר
בגינה לא יעבור יום בלי לימוד מוסר, ובנוסף על רכישת ידע מקיף בספרים
קדושים אלו, קיים גם "כח הציבור" באשר לומדים אלפי יהודים, גדולים וקטנים,
בכל יום את אותו הקטע. הרבנים שליט"א מקבלים מילגה חדשית המהווה
תמריץ ועידוד, ומדווחים במשוב בסוף החודש על רציפות הלימוד
ועקביותו.

חוברות "ארחות המוסר" ללימוד מוסר יומי

עד עתה יצאו לאור:

י"א חוברות של ספר "ארחות יושר"
ט' חוברות מספר "ארחות צדיקים"

106

ת"ת

גם בתלמודי התורה ברחבי הארץ, עוסקים צאן-קדשים בלימוד המוסר המשובל בתכניות הלימודים, להחדרת יראת שמים ומידות טובות מגיל צעיר, כפי הוראתו הידועה של מרן בעל ה"קהילות יעקב" צוק"ל. אין כמו חוברות אלו, הערוכות בצורה חדשנית, נוחה ונעימה, להאחיב על צעירי הצאן את לימוד המוסר אשר נחקק בקרבם כ"גירסא דינקותא", והשפעתו - אשר ניצניה ניכרים כבר עתה - תלך ותגבר לאורך ימים ושנים.

שיעורי מוסר בתלמודי התורה

חיזוק המוסר בהיכלי הישיבות

"סדר מוסר" הנהוג בישיבות מקדמת דנא, קיבל חיזוק רב ומשמעותי מאז יצאו לאור חוברות אלו. רבים רבים בחורי החמד אשר קובעים בהן את לימודם בסדר מוסר בהשתוקקות ובהתלהבות, בהיותן עבורם משב רוח מרענן בתוכן ובצורה, קנקן חדש מלא ישן. מחזה מרנן לב לראות בני עליה יקרים מפז אשר נושאים באמתחתם חוברות אלו גם מחוץ לכתלי הישיבה, והוגים בהם בלכתם בדרך, בנסיעה באוטובוס, בהמתנה במקומות שונים ובכל עת מצוא.

75

ישיבות

